

NHH

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Bergen, Vår 2017

Revisors virksomhetsforståelse

Med fokus på revisors oppfatninger om bransjespesialisering

Luis Gerardo Vera Quinonez

Veileder: Ellen Marthinsen Kulset

Masteroppgave i Regnskap og Revisjon

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer inntår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

FORORD

Denne masteroppgaven er et selvstendig arbeid, skrevet som en del av min mastergrad i regnskap og revisjon ved Norges Handelshøyskole (NHH) i Bergen. Temaet for oppgaven er revisors virksomhetsforståelse - med fokus på revisors oppfatninger om bransjespesialisering. Arbeidet med masteroppgaven har vært språklig utfordrende og tidkrevende, men samtidig svært spennende og lærerikt. Det har gitt meg rikelig med både faglig og språklig kunnskap, samt økt innsikt i revisjonsbransjen, noe som jeg vil dra nytte av i mitt arbeidsliv som revisor.

Revisors virksomhetsforståelse har vært et sentralt tema innenfor revisjonsfaget de siste årene. På bakgrunn av Finanstilsynets Tematilsyn 2012 som viste svakheter ved revisors virksomhetsforståelse har resultert i mangelfull risikovurdering, og dermed sviktende revisjonskvalitet, ønsket jeg derfor å undersøke nettopp dette nærmere. Ved å gjennomføre semistrukturerte intervjuer med bransjespesialiserte norske revisorer hadde jeg som hovedformål å forstå hvordan revisorene i praksis oppnår en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. I tillegg ville jeg undersøke hvilke oppfatninger norske revisorer har om bransjespesialisering som bidrag til å gjøre virksomhetsforståelsen og risikovurderingen mer målrettet.

Jeg vil rette en stor takk til min veileder Ellen Kulset for gode og nyttige råd, oppmuntrende og konstruktive tilbakemeldinger, samt tålmodighet og tilgjengelighet gjennom hele arbeidet med masteroppgaven. Jeg vil også takke mine informanter, som var villige til å stille opp på intervjuene jeg gjennomførte. I tillegg vil jeg takke min kjære familie fra Ecuador og Norge, mine kjære venner fra Norge og utlandet, samt mine medstudenter for deres oppmuntring og støtte i skrivingen av masteroppgaven og generelt gjennom min spennende studietid på NHH.

Norges Handelshøyskole, Bergen, 20. juni 2017

Luis Vera

SAMMENDRAG

Tematilsyn 2012 viser at mangler ved revisors virksomhetsforståelse har resultert i mangelfull risikovurdering, og dermed sviktende grunnlag for fastsettelse av etterfølgende revisjonshandlinger. Jeg gjennomførte semistrukturerte intervjuer med bransjespesialiserte norske revisorer for å sammenligne deres besvarelser med både tematilsynets observasjoner og det ISA-ene krever, for å forstå hvordan revisorene i praksis oppnår en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. I tillegg undersøkte jeg hvilke oppfatninger norske revisorer har om hvordan bransjespesialisering bidrar til å gjøre virksomhetsforståelsen og risikovurderingen mer målrettet.

Jeg fant at de norske revisorene generelt utøver tilfredsstillende risikovurderingshandlinger i samsvar med ISA 315, for å danne seg en forståelse av kundenes bransjer og forretninger. Likevel fant jeg at til tross for at standarden inneholder omfattende krav og veiledninger, besvarte de svært generelt om hva de gjør for å oppfylle kravene for å forstå kundens internkontroll. I tillegg fant jeg at kunden er den viktigste kilden for informasjon ved revisors opparbeidelse av bransjeforståelsen, og dette burde ikke være overraskende da vi i Norge bor i et samfunn hvor vi stoler på hverandre. Dette kunne umiddelbart synes å være problematisk og i strid med revisors krav til revisors profesjonelle skepsis, ettersom revisor innhenter informasjon direkte fra kunden for å oppnå denne forståelsen. Likevel tyder det på at dette avhjelpes når revisorene er bransjespesialiserte, da de stort sett innhenter informasjon fra ulike eksterne kilder og kunder, for å opparbeide seg både en bransje- og virksomhetsforståelse.

Jeg oppdaget at revisorenes oppfatninger gir et inntrykk av at bransjespesialisering gjør revisorene mer målrettet ved å; utøve et spesialisert profesjonelt skjønn og skepsis, oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse, og utføre en effektiv risikovurdering. Dette begrunnes med at bransjespesialisering bidrar til at revisors system for informasjonsinnhenting blir mer endringsfokuset og spisset, slik at revisorene har større beslutningsgrunnlag for å avgjøre hvilken informasjon som er bransjespesifikk og viktig for å gjennomføre disse prosessene.

SUMMARY

In the Annual Thematical Supervision report from 2012, Finanstilsynet¹ reports that lack in the auditor's business understanding have resulted in inadequate risk assessments, and therefore failures in the determination of subsequent audit procedures. Through semi-structured interviews with Norwegian industry-specialized auditors, this study aims to assess whether their current auditing practices are in accordance with the annual thematic supervision report and the international standards on auditing (ISA). In this way, this study contributes to the existing research about how auditors achieve sufficient business understanding in practice. In addition, this study shows the Norwegian auditors' perceptions about industry specialization as a contribution to make the auditor's business understanding and risk assessment more efficient.

I found that Norwegian auditors largely perform satisfactory risk assessment procedures in accordance with ISA 315 to acquire an understanding of the clients' industries and businesses. Nevertheless, the informants gave very general answers about what they do to fulfill the requirements for understanding the client's internal control, even though this standard contains extensive requirements and guidelines regarding this area. In addition, this study suggest that the client is the most important source of information in the auditor's achievement of industry understanding; this should not be surprising as Norway has a society where people trust each other. At first glance, this could be seen as problematic and against the requirements for the auditor's professional skepticism, as the auditor collects information directly from the customer to achieve this understanding. However, this issue is remedied when the auditors are industry-specialized as they largely collect information from various external sources and customers to achieve both industry and business understanding.

The informants' perceptions give the impression that industry specialization makes the auditors more efficient by: exercising a specialized professional judgment and skepticism, achieving a sufficient business understanding, and performing an effective risk assessment. They consider that industry specialization helps the auditor's data collection system to be more result-oriented, so that the auditors have greater decision-making basis to determine what information is industry-specific and relevant to perform audit processes.

Keywords: *Auditing, Auditor, Business understanding, Industry specialization, Professional judgement, Professional skepticism, Risk assessment, Internal control, Significant risks.*

¹ The Norwegian Financial Supervisory Authority

INNHOLDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG	3
INNHOLDSFORTEGNELSE	5
FORKORTELSER	8
1. INNLEDNING	9
1.1 BAKGRUNN, FORMÅL OG PROBLEMSTILLINGER	9
1.2 MOTIVASJON OG BEGRENSNINGER	12
1.3 MASTEROPPGAVENS STRUKTUR	13
2. TEORETISK RAMMEVERK OG FORSKNING	14
2.1 REVISORS VIRKSOMHETSFORSTÅELSE	14
2.1.1 <i>Forretnings- og bransjeforståelse</i>	14
2.1.2 <i>Forståelse av internkontroll</i>	15
2.2 FINANSTILSYNETS TEMATILSYN 2012	16
2.2.1 <i>Bakgrunn og formål</i>	16
2.2.2 <i>Virksomhetsforståelse</i>	18
2.2.3 <i>Vurdering av risiko og internkontroll</i>	19
2.3 REVISORS RISIKOVURDERING	20
2.3.1 <i>Betryggende sikkerhet og vesentlighet</i>	20
2.3.2 <i>Risikovurderingshandlinger</i>	21
2.3.3 <i>Misligheter og særkilte risikoer</i>	22
2.4 REVISORS PROFESJONELLE SKJØNN OG SKEPSIS	24
2.4.1 <i>Profesjonelt skjønn</i>	24
2.4.2 <i>Profesjonell skepsis</i>	25
2.4.3 <i>Rammeverk for revisors profesjonell skjønn</i>	25

2.5	REVISORS BRANSJESPECIALISERING	27
2.5.1	<i>Påvirkning på revisors risikovurdering</i>	<i>28</i>
2.5.2	<i>Påvirkning på revisors profesjonelle skjønn</i>	<i>29</i>
2.5.3	<i>Påvirkning på revisors kundeforhold</i>	<i>30</i>
3.	METODE	32
3.1	FORSKNINGSDESIGN	32
3.2	FORSKNINGSMETODE	33
3.3	FORSKNINGSSTRATEGI.....	34
3.4	DATAINNSAMLING.....	35
3.4.1	<i>Populasjon og utvalg.....</i>	<i>35</i>
3.4.2	<i>Reliabilitet, Validitet og Overførbarhet</i>	<i>36</i>
3.4.3	<i>Gjennomføring av intervjuene.....</i>	<i>36</i>
3.4.4	<i>Kvalitetssikring og personvern.....</i>	<i>37</i>
3.5	KODING OG DATAANALYSE	38
4.	ANALYSE	39
4.1	INFORMANTENS BAKGRUNN.....	39
4.1.1	<i>Nåværende stillinger i revisjonsselskapene.....</i>	<i>39</i>
4.1.2	<i>Utdanningsbakgrunn og ansiennitet innen revisjon.....</i>	<i>41</i>
4.2	OPPNÅELSE AV VIRKSOMHETSFORSTÅELSE	42
4.2.1	<i>Oppnåelse av nødvendig kunnskap om kundens bransje.....</i>	<i>42</i>
4.2.2	<i>Tilegnelse av tilstrekkelig forståelse om kundens forretning</i>	<i>44</i>
4.2.3	<i>Oppnåelse av relevant kunnskap om kundens internkontroll</i>	<i>47</i>
4.2.4	<i>Oppdatering av endringer i kunden og dens omverden.....</i>	<i>49</i>

4.3	BRANSJESPECIALISERING OG RISIKOVURDERING	50
4.3.1	<i>Påvirkning på revisors system for informasjonsinnhenting</i>	<i>50</i>
4.3.2	<i>Planleggingsaktiviteter for risikovurderingen</i>	<i>51</i>
4.3.3	<i>Fastleggelse av særskilte risikoer</i>	<i>53</i>
4.3.4	<i>Anvendelse av huskelister</i>	<i>54</i>
4.4	UTFORDRINGER OG FORSLAG	56
4.4.1	<i>Vanlige utfordringer ved oppnåelse av virksomhetsforståelse</i>	<i>56</i>
4.4.2	<i>Forslag for å forbedre virksomhetsforståelsen fremover</i>	<i>57</i>
5.	KONKLUSJONER.....	59
5.1	FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING	61
6.	LITTERATURLISTE	62
7.	VEDLEGG	64

FIGURER

<i>Figur 1: KPMG-Rammeverk for revisors profesjonelle skjønn</i>	<i>24</i>
<i>Figur 2: Dynamikken ved oppnåelsen av virksomhetsforståelse</i>	<i>42</i>

TABELLER

<i>Tabell 1: Oversikt over informantenes yrkes- og utdanningsbakgrunn</i>	<i>39</i>
---	-----------

FORKORTELSER

Nedenfor følger en oversikt over de forkortelsene som er brukt i denne masteroppgaven:

Big 4	De fire største revisjonsselskapene i verden: Deloitte, EY, KPMG og PwC
COSO	The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission
Deloitte	Revisjonsselskap Deloitte Touche Tohmatsu Limited
DnR	Den norske Revisorforening
EY	Revisjonsselskap Ernst & Young AS
GRS	God Regnskapsskikk
IFRS	International Financial Report Standards
IFAC	International Federation of Accountants
IAS	International Accounting Standards
ISA	International Standard on Auditing
KPMG	Revisjonsselskap bestått av selskapene Klynveld, Peat, Marwick & Goerdeler.
NRS	Norsk Regnskapsstiftelse
PwC	Revisjonsselskap PricewaterhouseCoopers AS

1. INNLEDNING

1.1 BAKGRUNN, FORMÅL OG PROBLEMSTILLINGER

Revisors virksomhetsforståelse – Med fokus på revisors oppfatninger om bransjespesialisering er masteroppgavens tema. Jeg ønsker å undersøke hvordan bransjespesialiserte norske revisorer i praksis tilegner seg en tilstrekkelig virksomhetsforståelse, samt hvilke oppfatninger de har om hvordan bransjespesialisering bidrar til å gjøre virksomhetsforståelsen og risikovurderingen mer målrettet.

Revisjonsstandarden ISA 315² i pkt. A1, kaller opparbeidelsen av en forståelse av enheten og dens omgivelser, herunder enhetens interne kontroll, som en *forståelse av enheten*. Det står videre at denne forståelsen er en kontinuerlig og dynamisk prosess som består av innhenting, oppdatering og analyse av informasjon gjennom hele revisjonen. I denne masteroppgaven vil jeg kalle den sammensatte forståelsen av både kundens forretning, bransje og internkontroll som *revisors virksomhetsforståelse*.

Revisors virksomhetsforståelse har vært et sentralt tema innenfor revisjonsfaget de siste årene. ISA 315 kommer med en veiledning om revisors oppgaver og plikter for å identifisere og anslå risikoene for vesentlig feilinformasjon i regnskapet, gjennom forståelse av kunden og dens omgivelser. Likevel må revisor alltid gjøre en avveining av oppdragets kostnadseffektivitet, fordi det er svært tidskrevende å oppnå en virksomhetsforståelse. Dermed har oppnåelsen av virksomhetsforståelsen til en viss grad blitt overlatt til revisors profesjonelle skjønn og praksis. Det har derfor oppstått debatten om hva det innebærer å få en tilstrekkelig virksomhetsforståelse som sørger for å øke revisjonskvaliteten.

Ifølge ISA 200³ pkt. 3, er formålet med revisjon å øke de tiltenkte brukernes tillit til regnskapet, og det oppnås ved at revisor gir uttrykk for en mening om hvorvidt regnskapet i det alt vesentlige er utarbeidet med et gjeldende rammeverk for finansiell rapportering. Finanstilsynet (2013) (s.5) indikerer at revisor har en plikt til å vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet, ved at revisor opparbeider seg en tilstrekkelig kunnskap om kundens virksomhet.

² Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser.

³ Overordnede mål for den uavhengig revisor og gjennomføring av revisjon i samsvar med ISA-ene.

I tillegg fastslår tilsynsorganet at revisors virksomhetsforståelse er grunnleggende for å oppnå nødvendig kvalitet i revisjonen for øvrig. Finanstilsynet er Norges styringsorgan som bidrar til finansiell stabilitet og orden i markedene, og foretar derfor periodisk tilsyn av arbeidet til revisor gjennom blant annet tematilsyn og merknader (Finanstilsynet, 2009). Masteroppgaven bruker foretak og kunde om hverandre for å definere det selskapet som skal revideres. Innenfor det reviderte selskapet er virksomhet et viktig element som er definert i IFRS 3 om virksomhetssammenslutninger, som et integrert sett av aktiviteter og eiendeler som kan utføres og styres med hensyn til å oppnå avkastning og skape økonomiske fordeler direkte til selskapets investorer og eiere. I denne masteroppgaven bruker jeg begrepet forretning istedenfor virksomhet, for å skille begrepene virksomhetsforståelse og forretningsforståelse. (Se figur. 2)

Bransjespesialisering innenfor revisjon er definert i undersøkelsen til Kend (2008) (s.57, egen oversettelse) som *den spesialiserte bransjekunnskapen som et revisjonsselskap bruker for å bedre forstå hvilke revisjonsrisikoer kundene opplever i en gitt bransje*. Neal and Riley (2004) (s.170, egen oversettelse) definerer *bransjespesialister* som *revisorer som er utpekt av sine revisjonsselskaper for å i stor grad ha opplæring og arbeidserfaring innen en spesifikk bransje*. Under ISA 200 pkt. 13. (k), er revisors profesjonelle skjønn definert som anvendelsen av relevant opplæring, kunnskap og erfaring innenfor rammen av standarder for revisjon, regnskap og etikk når det fattes informerte beslutninger om hvilke handlingsplaner som er hensiktsmessige etter omstendighetene ved revisjonsoppdraget. ISA 315 pkt. A1, tilsier at virksomhetsforståelsen utgjør en referanseramme for revisors planlegging av revisjonen og anvendelse av profesjonelt skjønn gjennom hele revisjonen. Jeg kaller derfor et *spesialisert profesjonelt skjønn* det profesjonelle skjønnet som bransjespesialiserte revisorer innehar.

Viktigheten av revisors bransjespesialisering har ført til at forskere innenfor revisjonsfaget stadig undersøker effektene av bransjespesialisering på revisjonskvaliteten og andre revisjonsprosesser. Men til tross for dette har medvirkningen av bransjespesialisering for å gjøre revisors virksomhetsforståelse mer målrettet vært lite undersøkt. Ifølge Almutairi, Dunn, & Skantz (2009) (s.602, egen oversettelse) viser eksperimentell forskning at det finnes en positiv sammenheng mellom bransjespesialisering og ulike direkte og indirekte målinger på revisjonskvaliteten. Forskningsresultater til Taylor (2000) og Low (2004) tyder på at revisors bransjekunnskap gjør revisorer i stand til å bedre vurdere revisjonsrisikoer knyttet til kundene. Hammersley (2006) og Khan, Ullah & Brunsson (2012) antyder at bransjespesialiseringen spisser revisors profesjonelle skjønn og også revisjonskvaliteten, fordi nøyaktigheten av feiloppdagelsen forbedres. Granberg og Höglund (2011) undersøker revisors fremgangsmåte

for å oppnå kunnskap om både selskapets omgivelser og hvilke utfordringer de står overfor. Med denne masteroppgaven vil jeg bidra med mer akademisk forskning på bransjespesialisering innenfor revisjonsfaget, med fokus på revisors virksomhetsforståelse.

Finanstilsynets rapport (2013) fra Tematilsyn 2012, hevder at mangler ved blant annet revisors virksomhetsforståelse og revisors vurdering av risiko og internkontroll, har vært årsaker til svikt i revisjonskvaliteten i flere tilsynssaker. Disse manglene kan føre til at regnskapsbrukere vil kunne miste tilliten til revisors arbeid og tjenester, fordi revisor må være allmennhetens tillitsperson ved revisjonen av revisjonspliktiges årsregnskap, jf. revisorloven § 1-2, første ledd jf. § 1-1, andre ledd. Jeg har derfor som første formål å undersøke fremgangsmåten til norske revisorer for å i praksis oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse, og sammenligne dette med både det som ISA-standardene krever og observasjonene fra Tematilsyn 2012.

Nina Rafen (2014), styreleder i DnR hevder at vi i Norge har unngått de store finans- og revisjonsskandalene. Hun stiller seg samtidig spørsmålet om dette skyldes at norske revisjonsselskaper og revisorer er heldige eller flinkere enn i andre land. Revisjonsselskapene i Norge har i den senere tiden satset på bransjespesialisering for å differensiere seg og tilby bedre revisjonstjenester til kundene sine. Derfor har jeg som andre formål å undersøke hvilke oppfatninger bransjespesialiserte norske revisorer har om hvordan bransjespesialisering bidrar til å gjøre revisors virksomhetsforståelse og risikovurdering mer målrettet.

Masteroppgavens underliggende målsetninger er å undersøke blant annet hvor mye og hvilken type arbeid revisorer utfører for å innhente informasjon utenfor bedriften, slik at de skaffer seg sine egne virksomhetsforståelser og ikke bare adopterer kundens tanker. I tillegg vil jeg få innsikt i hvordan revisorer utøver sitt profesjonelle skjønn og skepsis ved oppnåelsen av en tilstrekkelig virksomhetsforståelse og risikovurdering, samt om hvorvidt dette avhenger av revisors bransjespesialisering. Avslutningsvis, vil jeg finne ut hvilke utfordringer revisor vanligvis står overfor for å tilegne seg en virksomhetsforståelse, og hvordan den forståelsen oppdateres og kan forbedres fremover med hensyn til å øke revisjonskvaliteten. Jeg har anvendt en kvalitativ forskningsmetode, og utført semistrukturerte intervjuer med bransjespesialiserte norske revisorer for å svare på følgende masteroppgavens problemstillinger:

1. *Hvordan tilegner norske revisorer seg en tilstrekkelig virksomhetsforståelse i praksis?*
2. *Hvilke oppfatninger har norske revisorer om hvordan bransjespesialisering bidrar til å gjøre revisors virksomhetsforståelse og risikovurdering mer målrettet?*

1.2 MOTIVASJON OG BEGRENSNINGER

Motivasjonen for masteroppgavens problemstillinger er bygget på Finanstilsynets rapport fra Tematilsyn 2012 om inntektsrevisjon og virksomhetsforståelse. Fra rapporten kommer det frem mangler ved revisors arbeid og det gis anbefalinger om å forbedre virksomhetsforståelsen og revisjonskvaliteten. Andre viktige motivasjonskilder for denne masteroppgaven er KPMG Professional Judgment Framework, i tillegg til tidligere forskning om emnet eksempelvis Kend (2008), Taylor (2000) og Low (2004). Disse er viktige for å kunne analysere hvordan bransjespesialisering påvirker revisors profesjonelle skjønn når revisor vil at oppnåelsen av en tilstrekkelig virksomhetsforståelse og risikovurdering blir mer målrettet.

Masteroppgavens problemstillinger er begrenset til å få en innsikt i oppfatninger til bransjespesialiserte norske revisorer om bransjespesialisering innenfor revisjon som bidrag til å gjøre revisors virksomhetsforståelse og risikovurdering mer målrettet. Bransjespesialisering er blitt mye forsket på i tilknytning til risikovurdering, mens revisors virksomhetsforståelse er lite undersøkt i den forbindelse. Derfor er revisors virksomhetsforståelse i denne masteroppgaven begrenset til i hvilken grad jeg har hatt tilgang til relevant dokumentasjon om dette emnet.

Revisors virksomhetsforståelse ble definert ovenfor som en sammensatt forståelse av kundens forretning, bransje og internkontroll. For å gjøre masteroppgaven mer strukturert og mindre omfangsrik, vil jeg kun rette undersøkelsen av kundens internkontroll mot forretningens kommunikasjon og informasjonssystemer som er relevante for finansiell rapportering, samt kontrollaktiviteter som er relevante for revisjonen. Det gjør jeg fordi komponentene i internkontrollen er svært omfattende, jf. ISA 315 pkt. 14-24. I tillegg vil dette kunne gi meg en forståelse av revisors gjennomgang for å vurdere kundens kontrollrisikoer.

Når det gjelder risikovurderingen vil jeg legge mer vekt på revisors identifisering og fastleggelse av særskilte risikoer, jf. ISA 315 pkt. 25-31. Særskilte risikoer er definert i ISA 315 pkt. 4 (e) som *en identifisert og anslått risiko for vesentlig feilinformasjon som etter revisors skjønn krever spesiell revisjonsmessig oppmerksomhet*. Ifølge Bryhn (2016) (s.33) vil iboende risikoer vanligvis være høyere for transaksjoner eller vurderinger som er uvanlige eller kompliserte. I slike tilfeller vil iboende risikoer ofte bli særskilte risikoer. På denne måten vil jeg forstå revisors prosess for å vurdere iboende risikoer. Forståelsen av iboende risikoer og kontrollrisikoer hjelper revisor til å vurdere risikoer for vesentlig feilinformasjon i regnskapet.

Dette er et svært omfattende revisjonsarbeid og jeg vil derfor kun fokusere på å undersøke revisors fastleggelse av særskilte risikoer.

De semistrukturerte intervjuene gjennomføres med bransjespesialiserte norske revisorer. Informantene må være spesialister i forskjellige bransjer i Norge, med mer enn åtte års erfaring innen revisjon og som har stillinger fra manager til partner. Denne begrensningen er gjort for å kunne ha mer relevant og pålitelig informasjon, og for å kunne svare på masteroppgavens problemstillinger. Jeg har avgrenset antall informanter til seks bransjespesialiserte norske revisorer. Fem av dem er fra de Big 4 med kontorer i Bergen og én revisor fra et lite revisjonsselskap i Oslo. Avgrensningen av antall informanter og geografisk område ble gjort på grunn av tidspress, omfanget av informasjonen fra intervjuene og anledning til å personlig kunne møte informantene. Intervjueguidens spørsmål vil i hovedsak basere seg på hvordan revisor anvender revisjonsstandardenes veiledning og oppfyllede forklaringer, særlig ISA 200, 240 og 315, samt Finanstilsynets Tematilsyn 2012. Denne avgrensningen ble gjort fordi disse standardene er sentrale ved anvendelse av innledende revisjonshandlinger for å oppnå en virksomhetsforståelse av potensielle og nåværende kunder. I tillegg har jeg gjennomgått offentlig skriftlig dokumentasjon som er relevant for problemstillingene, for eksempel tidligere masteroppgaver og akademiske studier om masteroppgavens tema, regnskaps- og revisjonslovgivning, og rapporter fra tilsynsmyndigheter som DnR, NRS, og Finanstilsynet.

1.3 MASTEROPPGAVENS STRUKTUR

Kapittel 1 inneholder en innledning til masteroppgavens tema, bakgrunn, problemstillinger, formål, motivasjon og avgrensninger. Kapittel 2 beskriver den teoretiske referanserammen og tidligere forskning om masteroppgavens tema, hvor det defineres sentrale begreper som virksomhetsforståelse, profesjonelt skjønn, bransjespesialisering, og risikovurdering. Her omtales ulike revisjonsstandarder og deres roller i dybden. I tillegg gjennomgås Finanstilsynets rapport fra Tematilsynet 2012, der beskrives bakgrunnen, formålet og analyse av revisors virksomhetsforståelse, samt revisors vurdering av risiko og kontroll. I kapittel 3 beskrives metoden som ble brukt for å innhente informasjon gjennom semistrukturerte intervjuer med bransjespesialiserte norske revisorer. I kapittel 4 presenteres og analyseres resultatene fra de semistrukturerte intervjuene. Avslutningsvis, i kapittel 5, blir masteroppgavens konklusjoner presentert, samt forslag til videre forskning innenfor revisors virksomhetsforståelse.

2. TEORETISK RAMMEVERK OG FORSKNING

I dette kapitlet setter jeg masteroppgavens tema inn i et teoretisk perspektiv. I det følgende beskrives den teoretiske bakgrunnen og tidligere forskning relevant for masteroppgavens tema. I tillegg defineres sentrale begreper innenfor revisjon som er relevante for masteroppgaven, og det omtales i dybden ulike revisjonsstandarder og deres rolle. Disse sentrale begrepene handler om revisors virksomhetsforståelse, risikovurdering, profesjonelle skjønn og skepsis, og bransjespesialisering.

2.1 REVISORS VIRKSOMHETSFORSTÅELSE

2.1.1 Forretnings- og bransjeforståelse

Den internasjonale og anerkjente organisasjonen for regnskapsutøvere, International Federation of Accountants (IFAC), innfører internasjonale standarder som revisorene over hele verden må følge. IFAC har utgitt ulike internasjonale revisjonsstandarder (ISA), og de er et viktig element for å sette masteroppgaven i perspektiv. Revisjonsstandarden ISA 315 i pkt. A1, definerer revisors forståelse av enheten som *en forståelse av enheten og dens omgivelse, herunder enhetens interne kontroll*. Revisors forståelse av enheten blir omtalt i denne masteroppgaven som *revisors virksomhetsforståelse*, og definert som den sammensatte forståelsen av kundens forretning, bransje og internkontroll som revisor må tilegne seg. Med denne virksomhetsforståelsen danner revisor grunnlaget for å identifisere og anslå risikoer for vesentlig feilinformasjon på regnskaps- og påstandsnivå.

ISA 315 i pkt. 11 krever at revisor må danne seg en forståelse av relevante bransjemessige, regulatoriske og andre eksterne faktorer, inkludert det gjeldende rammeverket for finansiell rapportering til kunden. Revisor må også skaffe seg en forståelse av kundens art, forretninger, investeringer, organisatorisk og finansiell struktur, samt de regnskapspolicyene som forretninger anvender. I tillegg må revisor ha kunnskap om kundens mål og strategier, samt måling og gjennomgåelse av økonomiske resultater.

Ifølge Bryhn (2016) (s.25-27) legger revisors forretningsforståelse grunnlaget for å identifisere forretningsrisikoer, som igjen er grunnlaget for å vurdere risiko for vesentlige feil i regnskapet. Hun mener at revisor må ha en god forståelse av eksterne faktorer, som kunnskap om kundens bransje, siden en del iboende risikoer kan være felles for forretninger innen en bestemt bransje.

Med denne kunnskapen om kundens bransje, kan revisor sammenligne kundens prosesser og resultater med andre bedrifter i bransjen som en del av vurderingen av risiko for vesentlig feilinformasjon. I tillegg påpeker hun at revisor må forstå relevante regulatoriske krav som kan påvirke kundens konkurransedyktighet og lønnsomhet. Hun legger til at det er viktig å forstå hvordan kundens forretning generer inntekter og hvordan kostnader oppstår og utvikler seg slik at revisor kan identifisere risikoer for vesentlig feilinformasjon.

I følge Granberg, Höglund, Broberg & Nilsson (2011) (s.28-29, egne oversettelser) er intervjuer med kunder en viktig informasjonskilde når revisor ønsker å få kunnskap om kundens omgivelser. I tillegg er ulike typer media, kollegaer, årlige rapporter og nøkkeltall andre viktige informasjonskilder for å oppnå denne kunnskapen. Forfatterne indikerer at dersom revisor ikke har noen forkunnskaper om kunden, vil det bli stilt flere spørsmål og dermed vil det ta lengre tid å oppnå en virksomhetsforståelse. Derimot indikerer de at når revisor har forkunnskaper om kundens bransje, kan revisor sammenligne forretningens resultater mot bransjens. Med dette kan revisor få en dypere bransjeforståelse og den aktuelle statusen til kundens forretning.

2.1.2 Forståelse av internkontroll

ISA 315 I pkt. 4 (c), definerer internkontroll som den prosessen som utformes, gjennomføres og vedlikeholdes av de som har overordnet ansvar for styring og kontroll, ledelse og andre medarbeidere for å gi rimelig sikkerhet for at enheten oppnår sine mål i forhold til pålitelig finansiell rapportering, effektiv drift, samt overholdelse av gjeldende lover og forskrifter. Videre viser standarden i pkt. 12-24 de relevante komponentene til internkontrollen som revisor må forstå, og som er viktige for den finansielle rapporteringen og for revisjonen. *COSO Intern kontroll – et integrert rammeverket* (2013) er utgangspunktet for internkontrollens komponenter. Disse komponentene er 1) *kontrollmiljøet*, 2) *kundens risikovurderingsprosess*, 3) *informasjonssystemet som er relevant for finansiell rapportering og kommunikasjon*, 4) *kontrollaktiviteter som er relevante for revisjonen*, og 5) *overvåking av kontroller*.

Ved opparbeidelse av en forståelse av *kontrollmiljøet* skal revisor vurdere hvorvidt ledelsen og de som har det overordnede ansvar for styring og kontroll, har utformet og opprettholdt en kultur som fremmer ærlighet og etikk i selskapet, samt om hvorvidt de andre komponentene i internkontrollen ikke undergraves av mangler i kontrollmiljøet, jf. pkt. 14. Revisor må forstå kundens *risikovurderingsprosesser* også, eksempelvis de prosessene som gjennomføres for å identifisere, anslå, vurdere sannsynligheten for, og håndtere kundens forretningsrisikoer.

Dersom kunden ikke har etablert slike prosesser, skal revisor diskutere med ledelsen om hvorvidt forretningsrisikoer som er relevante for målene for finansiell rapportering er blitt identifisert og håndtert. Videre skal revisor vurdere om mangel på en slik dokumentert risikovurderingsprosess utgjør en vesentlig svakhet for kundens internkontroll, jf. pkt. 15-17.

Når det gjelder *informasjonssystemet som er relevant for finansiell rapportering og kommunikasjon*, må revisor opparbeide en forståelse av kundens informasjonssystemer på følgende områder: 1) transaksjonsklasser i kundens forretning som er vesentlige for regnskapet, 2) prosedyrer innenfor IT-systemer som brukes i alle prosessene for å utforme regnskapet, herunder vesentlige regnskapsestimer og kontroller knyttet til posteringer, 3) prosesser som brukes for å kommunisere roller og ansvar i forhold til finansiell rapportering. Her tas det i betraktning interne (ledelse) og eksterne (myndigheter) kommunikasjonskanaler, jf. pkt. 18-19.

Når revisor tar i betraktning kundens *kontrollaktiviteter som er relevante for revisjonen*, må revisor forstå de aktivitetene som er nødvendige for å vurdere risikoene for vesentlig feilinformasjon på påstandsnivå og utforme videre revisjonshandlinger for å håndtere de anslåtte risikoene, jf. pkt. 20-21. I tillegg må revisor både forstå de aktivitetene som kunden anvender for å *overvåke den internkontrollen* som er relevant for finansiell rapportering, og de tiltakene som iverksettes for å forbedre de kontrollene som viser svakheter, jf. pkt. 22-24.

2.2 FINANSTILSYNETS TEMATILSYN 2012

2.2.1 Bakgrunn og formål

Finanstilsynet er et selvstendig styringsorgan som sørger for finansiell stabilitet og orden i markedene i Norge. Finanstilsynet, gjennom tilsyn av revisjonsselskaper og andre finansielle institusjoner, bidrar til å øke tilliten til markedenes brukere ved at finansielle avtaler og tjenester blir fulgt opp etter formålet (Finanstilsynet, 2009). Ifølge Finanstilsynsloven § 3 (a), er revisjonsselskaper i Norge rapporteringspliktige til Finanstilsynet om ethvert forhold vedrørende virksomheten som de får kjennskap til under utøvelsen av sin revisjonsvirksomhet. Revisors rapporteringspliktighet til Finanstilsynet hjelper med å forebygge og løse finansielle problemer som kan oppstå i markedene. I denne sammenheng arrangerer tilsynsorganet hvert år et tematisyn innenfor revisjonsområdet for å analysere hvordan revisjonsselskapene utfører sitt arbeid i henhold til et bestemt revisjonstema, samt å kunne komme med forbedringsforslag.

Tematilsynet gjennomføres som en del av tilsynet og brukes som grunnlag for å vurdere om revisjonsreglene er utøvd i samsvar med regnskaps- og revisjonsstandardene, og lovgivningen.

Revisors virksomhetsforståelse er grunnleggende for å oppnå nødvendig kvalitet i revisjonen. Det vises til revisorloven § 5-2, første ledd, at revisor blant annet har en plikt til å vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet. For å kunne gjøre det, må revisor opparbeide seg tilstrekkelig kunnskap om foretakets virksomhet (Asklund, 2013). I følge Finanstilsynet (2013) (s.4) er revisors virksomhetsforståelse avgjørende for revisjon av inntektsområdet, men også viktig for revisjonen for øvrig. Finanstilsynet påpeker at manglende virksomhetsforståelse har vært årsaken til svikt i revisjonskvaliteten i flere tilsynssaker. *Revisjon og Regnskap* indikerer at vesentlighetsgraden til de svakhetene Finanstilsynet avdekket i tilsynskontrollene, varierte fra mindre alvorlige mangler ved revisors dokumentasjon til mer alvorlige mangler ved revisors innhenting av revisjonsbevis (Asklund, 2013).

I 2012 handlet tematilsynet om revisjon av inntekter og revisors virksomhetsforståelse, der dets formål var å ha en oversikt over hvordan revisor behandler de særlige utfordringene som inntektsrevisjonen innebærer. Det var sentralt å undersøke om revisor hadde en tilstrekkelig virksomhetsforståelse for å vurdere om det foreligger vesentlige avvik i revisjonsutøvelsen fra de kravene som følger av lovgivningen, herunder god revisjonsskikk. Finanstilsynet utpekte et utvalg av 25 stedlige tilsyn. Det ble gjennomført ti stedlige tilsyn hos de store revisjonsselskapene (EY, KPMG, PwC, Deloitte og BDO) og 15 hos mellomstore og mindre revisjonsselskaper fra hele landet. I tillegg ble 53 revisjonsoppdrag kontrollert av 49 oppdragsansvarlige revisorer, der ingen av de 53 reviderte foretakene fulgte internasjonale regnskapsregler (IFRS). Mens 26 av de reviderte foretakene hadde avlagt regnskapet etter de alminnelige reglene i regnskapsloven (GRS), fulgte de andre 27 foretakene regnskapsreglene for små foretak. Alle revisjonsoppdragene som ble gjennomgått var for regnskapsåret 2010.

Finanstilsynet (2013) påpekte at mangler ved revisors virksomhetsforståelse har resultert i sviktende risikovurdering, og dermed sviktende fastsettelse av videre revisjonshandlinger for å kunne fastslå særskilte risikoer. Den sviktende risikovurderingen i de fleste tilfellene medførte at revisor ikke innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis ved utførelsen av sine revisjonsoppdrag. Utvalget var dels basert på en risikovurdering og dels tilfeldig, og Finanstilsynet fastslår derfor at resultatene fra tematilsynet ikke gir et statistisk representativt grunnlag for å konkludere på revisjonskvaliteten i hele bransjen (Finanstilsynet, 2013) (s.4). Likevel indikeres det at rapporten gjerne kan brukes som grunnlag for å gjennomføre

akademiske studier om det som bør forbedres, på dette området, og det revisor må være oppmerksom på ved gjennomføring av revisjonen.

Finanstilsynets vurdering av revisjonsutførelsen ble delt inn i fire deler av revisjonsprosessen; 1) virksomhetsforståelse, 2) vurdering av risiko og internkontroll, 3) valg av angrepsvinkel og 4) gjennomføring og revisors konklusjon. Ettersom fokuset i masteroppgaven er å undersøke medvirkningen av bransjespesialisering på revisors virksomhetsforståelse og risikovurdering, skal jeg kun ta hensyn til to av revisjonsprosessene som tematilsynet utførte, nemlig virksomhetsforståelse og vurdering av risiko og internkontroll.

2.2.2 Virksomhetsforståelse

En grunnleggende faktor for å kunne øke revisjonskvaliteten er revisors virksomhetsforståelse. Som følge av dette skal revisor opparbeide seg en tilstrekkelig forståelse av foretakets bransjemessige og regulatoriske faktorer, valg og anvendelse av regnskapspolicyer, forretningsmål og -strategier, finansierings- og styringsstruktur, m.m. jf. ISA 315 pkt. 11. Revisor skal i tillegg utføre revisjonen etter beste skjønn for å vurdere om det foreligger risiko for vesentlig feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil, jf. revisorloven § 5-2 første ledd (Gjems-Onstad, 2014).

Det er avgjørende for å øke revisjonskvaliteten at revisor for eksempel opparbeider seg en tilstrekkelig forståelse av foretakets produkter og tjenester, vesentlige avtaler, metoder for finansiering, produksjon og distribusjon, samt særlige regler for regnskapsrapportering. Når revisor oppnår denne forståelsen, skaper revisor seg et viktig grunnlag for å vurdere forretningsmessige risikoer og risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Fra Tematilsyns rapport fremkommer det at revisorene ikke hadde satt seg tilstrekkelig inn i virksomheten for å kunne identifisere og vurdere risiko for vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Finanstilsynet (2013) (s.6) fant noen observasjoner innenfor temaet om virksomhetsforståelsen som innebærer manglende beskrivelse og oppfølging av foretakets:

- Forretningsgrunnlag, solgte varer og tjenester, og øvrige særtrekk virksomheten.
- Særlige lovkrav som regulerer virksomheten.
- Ulike virksomhetsområdene og inntektstypene, der det var flere virksomhetsområder.
- Avtaler av vesentlig betydning for inntektsgrunnlaget.
- Anvendelse av regnskapsreglene for små versus øvrige foretak.

2.2.3 Vurdering av risiko og internkontroll

For å vurdere om det foreligger risiko for vesentlig feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil, må revisor ha kunnskap om bransjen, inntektsprosesser, samt rutiner og internkontrollen til det reviderte foretaket (Gjems-Onstad, 2014). Risiko for vesentlig feilinformasjon er risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon før det revideres. Denne risikoen består av to komponenter, iboende risiko og kontrollrisiko (Eilifsen, Messier, Glover, & Prawitt, 2014) (s.96). Videre indikerer forfatterne at for å kunne identifisere risikoer for vesentlig feilinformasjon, må revisor skaffe seg en forståelse av hvor de iboende risikoene kan oppstå. Iboende risiko er muligheten for at en påstand om en transaksjonsklasse, kontosaldo eller tilleggsopplysning kan inneholde feilinformasjon som kan være vesentlig, enten enkeltvis eller sammen med annen feilinformasjon, før eventuelle tilhørende kontroller tas i betraktning. Kontrollrisiko er derimot muligheten for at de iboende risikoene ikke forhindres eller avdekkes og korrigeres i rett tid av foretakets internkontroll. Finanstilsynet (2013) (s.7) fant følgende svakheter knyttet til revisors risikovurderinger:

- Manglende identifisering, beskrivelse og vurdering av risikoer som kan medføre vesentlig feilinformasjon, jf. ISA 315 pkt. 25 og 26.
- Identifiserte risikoer var i liten grad knyttet opp mot transaksjonsklasser, kontosaldoer, tilleggsopplysninger og regnskapspåstander, jf. ISA 315 pkt. 26.
- Det var utført regnskapsanalyser (analytiske risikovurderingshandlinger), uten at det fremgikk av dokumentasjonen hvorvidt revisor hadde identifisert og fulgt opp de vesentlige forhold og utviklingstrekk som analysen indikerte.

I tillegg identifiserte Finanstilsynet (2013) (s.9) følgende svakheter knyttet til revisors kartlegging av foretakets prosesser og kontroller på inntektsområdet:

- Kartleggingen av foretakets inntektsprosesser var mangelfull og i enkelte tilfeller fraværende, jf. ISA 315 pkt. 18. En særlig svakhet ved kartleggingen av foretakets inntektsprosesser var manglende skille mellom ulike inntektstyper som kan ha ulik risiko (kontant- og kredittsalg, salg av varer og tjenester, avtaleregulerte inntekter, osv.).
- Mangelfull beskrivelse av foretakets interne kontroller, ofte uten en angivelse av hvilke risikoer kontrollene var ment å dekke, jf. ISA 315 pkt. 12. Dette gjaldt i flere tilfeller også for de kontrollene revisor hadde valgt å teste. Det forelå derfor ikke en vurdering av om de utvalgte kontrollene var hensiktsmessig utformet.

- Utformingen og iverksettelsen av interne kontroller som var ment å dekke særskilte risikoer, var ikke vurdert, jf. ISA 315 pkt. 29 og 13.
- Foretakets kontrollmiljø var ikke vurdert i tilstrekkelig grad, jf. ISA 315 pkt. 14.

Rapporten indikerte at som følge av mangler ved identifikasjonen av iboende risikoer og mangler i kartleggingen og vurderingen av foretakets internkontroll, var konklusjonene på kombinerte risikovurderinger og anslått risiko for feilinformasjon i regnskapet ikke underbygget. Som en konsekvens av dette var grunnlaget for valg av revisjonsmessig angrepsvinkel og videre planlegging av revisjonshandlinger mangelfull (Finanstilsynet, 2013).

2.3 REVISORS RISIKOVURDERING

Formålet med revisjon å øke regnskapsbrukernes tillit til regnskapets informasjon ved at revisor gir uttrykk for en mening om hvorvidt regnskapet i det alt vesentlige er utarbeidet i samsvar med et gjeldende rammeverk for finansiell rapportering. I tillegg skal revisor bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil. Regnskapsbrukernes tillit øker når revisors vurderinger og konklusjoner oppfyller kravene om uavhengighet, objektivitet og spisskompetanse. Derfor er revisors risikovurdering en viktig prosess i revisjonsoppdraget.

ISA 315 krever at revisor skal identifisere og vurdere risikoer for vesentlig feilinformasjon på regnskapsnivå og påstandsnivå for transaksjonsklasser, kontosaldoer og tilleggsopplysninger for å danne seg et grunnlag for utforming og utførelsen av videre revisjonshandlinger, jf. pkt. 25. Samtidig krever ISA 315 i pkt. 26 (a), at for å oppnå dette skal revisor identifisere risikoer ved at revisor opparbeider seg en forståelse av enheten og dens omgivelse, herunder relevante kontroller som er knyttet til disse risikoene. I tillegg skal revisor uttale seg med betryggende sikkerhet om at regnskapet er utarbeidet uten vesentlige feil.

2.3.1 Betryggende sikkerhet og vesentlighet

Revisor har som overordnet mål å oppnå betryggende sikkerhet for at regnskapet totalt sett ikke inneholder vesentlig feil for å kunne konkludere med at regnskapet er i det alt vesentlige utarbeidet i samsvar med et gjeldende rammeverk for finansiell rapportering, jf. ISA 200 pkt. 11 (a). I tillegg er revisor ansvarlig for å skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet, sett under ett, ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil,

jf. ISA 240⁴ pkt. 5. Videre under ISA 200 pkt. 13 (m), er betryggende sikkerhet definert som *et høyt, men ikke absolutt, sikkerhetsnivå*. Revisor skal altså oppnå et betryggende, men ikke et absolutt, sikkerhetsnivå, fordi det er nesten umulig å ha en fullstendig sikkerhet. Dersom revisor skulle kunne oppnå et fullstendig sikkerhetsnivå, måtte revisor ha gjennomført en mer detaljert revisjon av alle transaksjoner og hendelser til kundenes virksomheter som påvirker regnskapet. Dette er ressurskrevende og revisor må derfor alltid foreta en avveining av revisjonsoppdragets kostnadseffektivitet. Dette oppnås ved at revisor anvender sine ressurser og kontroller på områder der det finnes størst risiko for vesentlig feil.

Under ISA 200 pkt. 6, kreves det at revisor skal legge vesentlighetsbegrepet til grunn både ved planlegging og gjennomføring av revisjonen, og når revisor skal vurdere betydningen av identifisert feilinformasjon, og eventuell ikke-korrigert feilinformasjon, for regnskapet og revisjonen. ISA 320⁵ i pkt. 2 opplyser at feilinformasjon, inkludert utelatelser, er å anse som vesentlige dersom de, enkeltvis eller samlet, rimelig kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som fattes av regnskapsbrukerne på grunnlag av regnskapet.

Hva som anses som vesentlig feilinformasjon avhenger av revisors vurderinger basert på sitt profesjonelle skjønn. Revisor må analysere hvem regnskapsbrukere er, og hvilke behov for regnskapsinformasjon disse har, for å kunne vurdere hvilke vesentlighetsgrenser som kan settes. Derfor må revisor anta at brukerne har god kunnskap om regnskap og økonomiske aktiviteter, samt at vedkommende er villig til å studere regnskapet grundig. I tillegg skal revisor anta at brukerne forstår at regnskapet er utarbeidet, presentert og revidert i forhold til vesentlighetsgrenser. Regnskapsbrukerne må også forstå at det finnes iboende usikkerheter knyttet til måling av beløp som er basert på estimater, skjønn og forventninger om at fremtidige økonomiske hendelser vil inntreffe, jf. ISA 320 pkt. 4.

2.3.2 Risikovurderingshandlinger

ISA 315 I pkt. 5 og 6 krever at revisor skal utføre risikovurderingshandlinger for å danne seg et grunnlag for å identifisere og anslå risikoer for vesentlig feil på regnskap- og påstandsnivå.

⁴ Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper.

⁵ Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon.

De påkrevde handlingene omfatter blant annet forespørslers rettet til ledelsen og andre nøkkelpersoner i selskapet, samt analytiske handlinger, observasjon og inspeksjon.

Under ISA 315 pkt. A6-A8 kreves det at ved gjennomføringen av risikovurderingshandlingene, skal revisor anvende sitt profesjonelle skjønn for å bestemme hvilke handlinger som er mer hensiktsmessig å utføre, og til hvilke nøkkelpersoner i selskapet det skal forespørres relevant finansiell og ikke-finansiell informasjon. Vanligvis retter revisor forespørslers til ledelsen og andre som er ansvarlige for den finansielle rapporteringen, men revisor kan forespørre kundens interne revisor, dersom kunden har en avdeling for internrevisjon. Informasjonen kan innhentes eksempelvis fra regnskapsavdelingen for å vurdere om hvorvidt de anvendte regnskapspolicyene er hensiktsmessige, og fra den juridiske avdelingen for å vite om det finnes rettstvister mot selskapet. Ettersom målet med risikovurderingshandlingene er å skaffe seg en tilstrekkelig virksomhetsforståelse, bør revisor gjennomføre en kontinuerlig og dynamisk prosess for informasjonsinnhenting gjennom hele revisjonsoppdraget.

Når det gjelder de analytiske handlingene, benytter revisor både finansiell og ikke-finansiell informasjon for å vurdere risikoer for vesentlig feilinformasjon som kan skyldes misligheter. Dette gjøres eksempelvis ved å sammenligne forholdet mellom salg og volumet av solgte varer. De analytiske handlingene er et viktig verktøy for revisor for å avdekke uvanlige transaksjoner eller hendelser, samt unormale beløp, forholdstall og trender som kan indikere at det foreligger forhold som kan påvirke revisjonen, jf. ISA 315 pkt. A14-A16. Revisor skal også utføre inspeksjon og observasjon av kundens drift, relevant forretningsmessig dokumentasjon, kvartalsvise ledelsesrapporter, lokaler og anlegg, jf. ISA 315 pkt. A18.

2.3.3 Misligheter og særkilte risikoer

Særskilte risikoer har et spesielt fokus i denne masteroppgaven, fordi revisor må være i stand til å kunne identifisere og fastslå hvorvidt noen av de identifiserte risikoer er særskilte risikoer. Særskilte risikoer er definert som identifiserte og anslåtte risikoer for vesentlig feilinformasjon som etter revisors skjønn krever spesiell revisjonsmessig oppmerksomhet, jf. ISA 315 pkt. 4 (e). Som en del av revisors risikovurdering, krever ISA 315 i pkt. 27, at revisor basert på sitt profesjonelle skjønn skal fastslå hvorvidt noen av de identifiserte risikoene er særskilte risikoer.

Bryhn (2016) (s.35) hevder at særskilte risikoer er en form for iboende risikoer som krever at revisor foretar flere grundigere revisjonshandlinger. Hun indikerer videre (s.33) at iboende risikoer vanligvis er høyere for transaksjoner eller vurderinger som er uvanlige eller kompliserte, og dermed vil ofte iboende risikoer bli særskilte risikoer i slike tilfeller.

Ved fastleggelse av særskilte risikoer, bør revisor blant annet bestemme om hvorvidt noen av de identifiserte risikoene kan være gjenstand for spesiell revisjonsmessig oppmerksomhet. I tillegg bør revisor vurdere om hvorvidt transaksjoner knyttet til de identifiserte risikoene er i samsvar med foretakets forretningsmessige formål. ISA 200 i pkt. 29, krever også at dersom revisor har fastslått at det foreligger en særskilt risiko, skal revisor opparbeide seg en forståelse av virksomhetens kontroller, herunder enhetens kontrollaktiviteter, som er relevante for den aktuelle risikoen. I denne fasen av revisjonsoppdraget er revisors profesjonelle skjønn mer avgjørende. Derfor krever ISA 315 i pkt. 28 at ved utøvelse av skjønn for å fastslå hvilke risikoer som er særskilte risikoer, skal revisor blant annet vurdere: 1) hvorvidt risikoen er en mislighetsrisiko, 2) hvorvidt risikoen er knyttet til nylige vesentlige økonomiske eller regnskapsmessige endringer eller annen utvikling, 3) hvorvidt risikoen innebærer vesentlige transaksjoner med nærstående parter, 4) graden av subjektivitet ved måling av den økonomiske informasjonen knyttet til risikoen, og 5) hvorvidt risikoen innebærer vesentlige transaksjoner utenfor kundens normale aktiviteter.

Mislighetsrisikoer er særskilte risikoer, og derfor krever ISA 240 at revisor skal ha som mål å identifisere og vurdere risikoene for vesentlig feilinformasjon i regnskapet som skyldes misligheter, jf. pkt. 10 (a). Standarden definerer misligheter som en tilsiktet handling som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel, begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, og av ansatte eller av andre innenfor kundens virksomhet, jf. pkt. 11 (a).

Bryhn (2016) (s.37) mener at en feil i regnskapet som ikke er en bevisst handling, men som er resultat av tilfeldighet, misforståelse, feilvurdering eller forglemmelse, ikke skal anses som mislighet. Det er slik at risikoen for at vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter ikke blir avdekket, er høyere enn risikoen for at vesentlig feilinformasjon som skyldes feil ikke blir avdekket. Dette er begrunnet med at misligheter kan innebære avanserte og nøye planlagte opplegg for å skjule disse overfor revisor. I tillegg blir det enda vanskeligere for revisor å avdekke mislighetene når disse er kombinert med fordekt samarbeid. Og selv om revisor kan identifisere muligheter for at misligheter kan begås, er det vanskelig for revisor å fastslå

hvorvidt det handler om mislighet eller feil når det anvendes mye skjønn på visse områder i regnskapet, eksempelvis ved regnskapsestimer, jf. ISA 240 pkt. 6. Likevel har revisor plikt til å melde til styret, evt. revisjonsutvalget, gjennom nummererte brev dersom revisor oppdager misligheter i selskapet, jf. revisorloven § 5-2 4. ledd pkt. 3 jf. § 5-4. I tillegg tar revisor ikke standpunkt til hvorvidt det juridisk sett faktisk har skjedd misligheter, selv om revisor kan mistenke eller kan konstatere at det foreligger misligheter, jf. ISA 240 pkt. 3. Likevel kan revisor melde til politiet uten hindring fra taushetsplikten, dersom revisor i forbindelse med revisjonsoppdraget har mistanke om at det er blitt foretatt en straffbar handling, jf. revisorloven § 6-1 4.ledd.

Når det begås misligheter innebærer det at en eller flere personer i virksomheten har tatt del i ett eller flere av elementene i mislighetstrekanten. Mislighetstrekanten inneholder elementene motivasjon eller press, oppfattet mulighet og rettferdiggjørelse for å begå misligheter. Motivasjon eller press til å foreta misligheter kan eksempelvis skje fordi ledelsen er under press fra interne eller eksterne kilder for å oppnå et forventet økonomisk resultat, samt om ledelsen eller andre nøkkelpersoner i selskapet lever over evne og derfor har behov for ekstra inntekter. En oppfattet mulighet til å begå misligheter kan for eksempel foreligge dersom enkeltpersoner med en tillitsposisjon har anledning eller spesiell kjennskap til å overstyre selskapets kontroller. Rettferdiggjørelsen for å begå misligheter kan forekomme fordi enkeltpersoner bevisst har en holdning eller etiske verdier som tillater dem å begå uærlige handlinger. Likevel kan ærlige personer av og til begå misligheter da de har et stort press fra omverdenen, jf. ISA 240 pkt. A1.

2.4 REVISORS PROFESJONELLE SKJØNN OG SKEPSIS

2.4.1 Profesjonelt skjønn

Masteroppgaven har et spesielt fokus på revisors profesjonelle skjønn, fordi revisor må anvende mye skjønn gjennom hele revisjonsoppdraget for å vurdere hvilke revisjonshandlinger det skal foretas, og hvilke områder eller personer det skal rettes en revisjonsmessig oppmerksomhet mot. Under ISA 200 pkt. 13 (k), er revisors profesjonelle skjønn definert som anvendelse av relevant opplæring, kunnskap og erfaring innenfor rammen av standarder for revisjon, regnskap og etikk når det fattes informerte beslutninger om hvilke handlingsplaner som er hensiktsmessige etter omstendighetene ved revisjonsoppdraget.

Det kreves videre i pkt. 16, at revisor skal utøve profesjonelt skjønn ved planlegging og gjennomføring av revisjon av et regnskap. I tillegg er profesjonelt skjønn nødvendig når det fattes beslutninger om vesentlighet og revisjonsrisiko, revisjonshandlinger, og evaluering av ledelses skjønnsmessige vurderinger jf. pkt. A25. Derfor er det også nødvendig at revisor utøver et tilstrekkelig profesjonelt skjønn for å opparbeide seg en tilstrekkelig virksomhetsforståelse.

2.4.2 Profesjonell skepsis

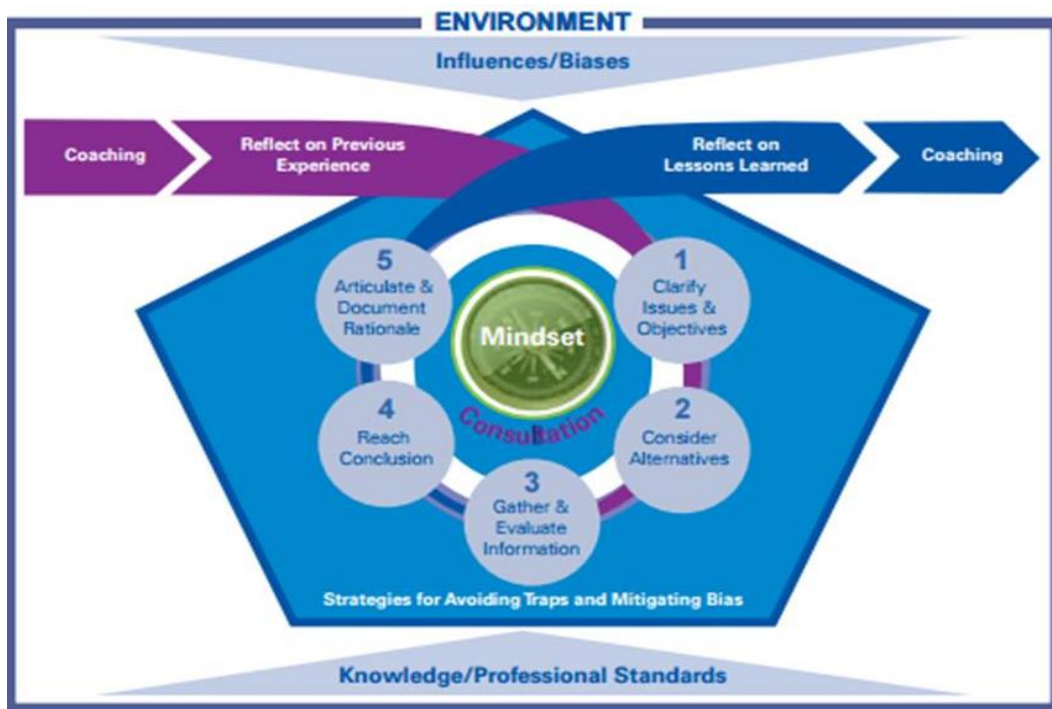
Profesjonell skepsis er en holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis, jf. ISA 200 pkt. 13 (l). Det kreves videre at revisor må opprettholde en profesjonell skepsis gjennom hele planleggingen og gjennomføringen av revisjonen, særlig ved: a) identifisering og vurdering av risikoer for vesentlig feilinformasjon, uansett om den skyldes misligheter eller feil, basert på en virksomhetsforståelse, og b) innhenting av tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis om hvorvidt det foreligger vesentlig feilinformasjon gjennom utforming og gjennomføring av egnede handlinger for å håndtere de anslåtte risikoene, jf. ISA 200 pkt. 7.

ISA 200 krever i pkt. 15 at revisor skal planlegge og gjennomføre revisjonen med profesjonell skepsis og være innforstått med at det kan foreligge omstendigheter som kan medføre at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Dette innebærer eksempelvis at revisor må være oppmerksom på revisjonsbevis som motsier annet innhentet revisjonsbevis, samt på informasjon og dokumenter som kan inneholde tvilsom pålitelighet eller indikasjoner på mulige misligheter. I tillegg utøver revisor profesjonell skepsis for å redusere risikoen for eksempelvis å overse uvanlige omstendigheter, overgeneralisere når det trekkes konklusjoner fra revisjonsobservasjoner, og legge feilaktige forutsetninger til grunn ved både fastsettelse av revisjonshandlinger og ved evaluering av resultatene jf. ISA 200 pkt. A20-21.

2.4.3 Rammeverk for revisors profesjonell skjønn

KPMG-rammeverk for profesjonelt skjønn indikerer at det er liten tvil om at talent og erfaring er viktige komponenter i et effektivt profesjonelt skjønn, men det er bevist at det er mulig å forbedre det profesjonelle skjønnnet gjennom opplæring og bruk av noen sentrale begreper (Raznilla, Chevalier, Hermann, Glover, & Prawitt, 2010) (s.1, egne oversettelser). I tillegg indikerer rammeverket at siden regnskapsrapporteringen retter seg mot mer prinsippbaserte standarder, men hvor virkelig verdimåling er blitt stadig viktigere for revisor, trenger de å utøve

et godt profesjonelt skjønn (s.6). KPMG-rammeverket inneholder følgende komponenter: 1) tankesett, 2) konsultasjon, 3) kunnskap og faglige standarder, 4) påvirkninger og skjevheter, og 5) refleksjon og coaching (s.5). Sentralt i dette rammeverket finnes i tillegg de følgende prosessene for å kunne hjelpe revisor til å utøve et mer effektivt profesjonelt skjønn gjennom revisjonsoppdraget: 1) klargjøring av problemstillinger og mål, 2) vurdering av alternativer, 3) innhenting og vurdering av informasjon, 4) trekking av konklusjoner, og 5) begrunnelse og dokumentering av løsninger (s.5).

Figur nr.1 KPMG-rammeverk for revisors profesjonelle skjønn. Raznilla et al. (2010) (s.5)

I rammeverket Raznilla et al. (2010) (s.8-13) forutsettes det at revisor alltid må klargjøre viktige problemstillinger og mål, vurdere aktuelle alternativer, innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig informasjon, for deretter å vektlegge konsekvensene av hvert alternativ slik at revisor kan komme frem til optimale konklusjoner eller løsninger. Avslutningsvis krever rammeverket at revisor må være i stand til å kunne dokumentere og begrunne de optimale og endelige beslutningene. Forfatterne understreker at selv om revisor følger rammeverkets prosesser på en skikkelig måte, garanterer de ikke gode resultater eller at vanskelige problemstillinger blir lettere å håndtere. Likevel kan en velbegrunnet oppfølging av rammeverkets prosesser forbedre kvaliteten til det profesjonelle skjønnet og vil hjelpe revisor til å håndtere kompleksiteten og usikkerheten under revisjonsoppdragene på en mer effektiv måte.

På grunn av eksterne faktorer som tidspres, begrenset kapasitet, juridiske rammeverk, bransjenes rammebetingelser, osv., kan revisor falle i vurderingsfeller som kan være resultat av egne interesser eller ubevisste mentale snarveier som vanligvis utløser vurderingstriggere. Vurderingsfellene kan føre til at revisor fortere gjør vurderinger og tar beslutninger som ikke løser det riktige problemet eller at et resultat undervurderes, fordi andre løsningsalternativer ikke ble tatt i betraktning (Eilifsen et al., 2014) (s.52-53, egne oversettelser).

Basert på KPMG-rammeverket indikerer Eilifsen et al. (2014) (s.55-56) at tilgjengelighet, bekreftelse, forankring og overdreven selvsikkerhet er de mest vanlige tendensene som kan resultere i vurderingsskjevheter, og dermed begrense revisorens profesjonelle skjønn. Vurderingsskjevhet er definert som en forutfattet og ofte negativ holdning overfor noe eller noen. At holdningen er forutfattet betyr det at den ikke er basert på saklige og rasjonelle betraktninger. *Tilgjengelighetstendensen* oppstår når beslutningstakere vurderer informasjonen som er lettest å innhente fra hukommelsen og ansett som mest relevant, sannsynlig og viktig for vurderingen. *Bekreftelsestendensen* skjer når beslutningstakere alltid søker etter og legger mest vekt på informasjon som er mer konsistent med den informasjonen som de har preferanse eller tro på. *Forankringstendensen* oppstår når beslutningstakere foretar vurderinger ved å starte med en tallverdi, for deretter å justere den startverdien utilstrekkelig bort for å ta en endelig beslutning. *Tendens til overdreven selvsikkerhet* foregår når beslutningstakere overvurderer sine egne evner til å utføre visse oppgaver eller foreta korrekte vurderinger og beslutninger.

2.5 REVISORS BRANSJESPECIALISERING

Revisors bransjespesialisering har også et spesielt fokus i denne masteroppgaven, fordi revisor som en del av revisors virksomhetsforståelse må ha en bred kunnskap om kundenes bransjer. Ifølge Owhoso et al. (2002), Kend (2008), Almutairi et al. (2009), og Habib et al. (2011) viser eksperimentell forskning at det finnes en positiv sammenheng mellom bransjespesialisering og ulike direkte og indirekte målinger på revisjonskvaliteten. I tillegg viser forskningsresultater at bransjefokuserte revisorer er flinkere til å oppdage feilinformasjon når de utøver sine revisjonsoppgaver innenfor bransjer de er spesialister i. Eksperimentell forskning viser også at bransjespesialisering forbedrer revisors profesjonelle skjønn og ytelsen på en rekke revisjonsoppgaver. Et eksempel på dette er forskningen til Takiah & Errol (1996), Hammersley (2006), og Khan, Ullah & Brunsson (2012) som viser hvordan IT-baserte rutiner og andre strukturerte metoder påvirker omfanget av revisors profesjonelle skjønn i revisjoner, samt at

bransjespesialiserte revisorer er flinkere enn ikke-bransjespesialiserte revisorer til å anvende et mer effektivt profesjonelt skjønn for å tolke ufullstendige mønstre som tyder på mislighet. Dette viser at når revisorer er bransjefokuserte støtter de seg på sitt profesjonelle skjønn for å ta målrettede beslutninger for å identifisere, fastslå og håndtere revisjonsrisikoene.

I samme retning konkluderer både Taylor (2000) og Low (2004) med at revisors spisskompetanse og spesialisering er avgjørende for å effektivt vurdere risikoer som assosieres med kundenes virksomheter. Almutairi et al. (2009) påpeker at generelt sett så indikerer tidligere eksperimentell forskning at det finnes en positiv sammenheng mellom revisjonsselskapets bransjespesialisering og den finansielle rapporteringskvaliteten og revisjonskvaliteten.

2.5.1 Påvirkning på revisors risikovurdering

Ifølge Taylor (2000) (s.697, egne oversettelser) er revisjonsrisikovurdering en viktig oppgave ved revisjonsplanleggingen, fordi den kan ha betydelig innvirkning på gjennomføringen av revisjonen. Han indikerer at vurderingen av revisjonsrisiko er revisors første skritt for å minimere usikkerheten om vesentlig feilinformasjon ved kundens påstand til et rimelig lavt nivå (s.698). ISA 200 pkt. 13 (c), definerer *revisjonsrisiko* som risikoen for at revisor gir uttrykk for en uriktig mening i revisjonsberetningen når regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Taylor mener også at bransjekunnskap forventes å være nyttig for å vurdere revisjonsrisiko, fordi denne kunnskapen gjør det lettere å oppnå en virksomhetsforståelse slik at revisor forutser potensielle misligheter (s.698). Resultatene i Taylors studie indikerer at bransjespesialisering er en viktig variabel for å gjennomføre planleggingsoppgaver av risikovurderingen (s.708).

Low (2004) (s.202, egne oversettelser) går i samme retning ved å påpeke at det er viktig å undersøke hvorvidt revisors bransjespesialisering fører til bedre revisjonsrisikovurdering, fordi revisors risikovurdering vil påvirke etterfølgende utforming og gjennomføring av en revisjon. Han begrunner dette med at i de tidligere stadiene av en revisjon kan uhensiktsmessige revisjonsrisikovurderinger resultere i en ineffektiv allokering av ressurser, og til slutt i en sviktende revisjonskvalitet. Low definerer begrepet *kunnskap om kundens bransje* som den kunnskapen revisor innehar om regnskap, revisjon og forretningsmiljø som er spesifikk for kundenes bransjer (s202, fotnote nr.2). I denne sammenheng fant han ut at revisors kunnskap om kundens bransje forbedrer revisors revisjonsrisikovurdering, samt at den kunnskapen påvirker i tillegg arten, kvaliteten og risikofølsomheten til revisors planleggingsbeslutninger.

Forskningsresultater av Low (2004) (s.214-216, egne oversettelser) tyder på at revisors bransjekunnskap gjør revisorene i stand til å bedre vurdere revisjonsrisikoer knyttet til en bestemt kunde. I tillegg indikerer studien at revisors bransjekunnskap påvirker revisors planleggingsbeslutninger på tre måter. For det første blir revisors måte til å endre ervervede revisjonshandlinger direkte påvirket. For det andre blir også kvaliteten av revisors endringer på de ervervede revisjonshandlingene direkte påvirket. For det tredje påvirker revisors bransjespesialisering risikofølsomheten av revisors planleggingsbeslutninger. Overalt viser disse funnene at revisors bransjespesialisering er avgjørende for revisors evner til å foreta mer kresne risikovurderinger og mer følsomme beslutninger i forhold til fordeling av ressurser.

2.5.2 Påvirkning på revisors profesjonelle skjønn

Takiah et al. (1996) (s.4, egne oversettelser) mener at når revisor fatter sine beslutninger, støtter revisor seg på sitt profesjonelle skjønn for å oppnå betryggende sikkerhet ved vurdering av vesentlighetsgrenser, og ved avdekning av vesentlig feilinformasjon eller misligheter i regnskapet. Forfatterne mener at det nære forholdet mellom vesentlighet og revisjonsrisiko antyder at bransjetyper kan ha en lignende innvirkning på risikovurderingen. I tillegg påpeker forfatterne at vesentlighetsbegrepet er betydelig for både revisorene og regnskapsbrukerne.

Revisor har hovedansvar for å forsikre regnskapsbrukerne om at kundenes årsregnskap inneholder tilstrekkelig og riktig finansiell informasjon. Regnskapsbrukerne har behov for revisors mening om regnskapet ettersom regnskapsbrukerne fatter sine beslutninger på grunnlag av regnskapets informasjon. Forfatterne indikerer videre at dersom revisor anvender utilstrekkelige vesentlighetsgrenser vil regnskapsbrukerne stå overfor en av to følgende risikoer:

- Risikoen for at vesentlig informasjon overses eller ikke opplyses i regnskapet dersom vesentlighetsgrensene settes for høyt, noe som kan resultere i at regnskapsbrukerne fatter uriktige beslutninger og opplever dårlige finansielle resultater.
- I motsatt fall blir den andre risikoen at regnskapsbrukere får for mye informasjon dersom vesentlighetsgrensen settes for lavt.

Denne studien tyder på at bransjetyper indirekte påvirker revisjonsrisikoen gjennom vesentlighetsgrensene (s.8). Derfor konkluderer forfatterne med at erfarne revisorer må anvende sin spesialiserte bransjekunnskap for å fatte viktige avgjørelser ved risiko- og vesentlighetsvurdering.

Hammersley (2006) (s.310, egne oversettelser) påpeker at revisor må foreta mange vurderinger og avgjørelser under planlegging- og bevisinnhentingstaser av revisjonen med ufullstendig informasjon. Hun mener at arbeidsdeling mellom teammedlemmene muliggjør at ulike revisorer innhenter deler av informasjon som danner et revisjonsmessig mønster. Individuelle revisorer, på den andre siden, som sannsynligvis bare har sett en del av mønsteret, ville ikke ha nok informasjon til å identifisere potensielle risikoer for feilinformasjon. Konsekvensene av dette blir at risikoen for feilinformasjon vurderes for lavt eller at identifiseringen av feil forsinkes, noe som negativt vil påvirke revisjonseffektiviteten. Denne studien viser at bransjespesialiserte revisorer er flinkere enn ikke-bransjespesialiserte revisorer til å tolke et ufullstendig mønster som tyder på misligheter (s.332). Dette indikerer at når revisor er bransjefokusert er revisors profesjonelle skjønn mer målrettet for å kunne identifisere, fastslå og håndtere diverse revisjonsrisikoer.

Khan et al. (2012) (s.50, egne oversettelser) indikerer at strukturerte metoder, IT-baserte rutiner, detaljerte og mindre fleksible maler, statistiske verktøy og sampling teknikker blir ansett som å ha senket nivået på omfanget av profesjonelt skjønn i revisjonen. I denne studien viste de, at ved å sammenligne revisorer fra lokale revisjonsselskaper og revisorer fra de Big 4, resulterte i at alle revisorene fra de Big 4 ikke oppfordret til en eksplisitt anvendelse av profesjonelt skjønn. Derimot oppfordret de fleste av de erfarne revisorene fra de lokale revisjonsselskapene til anvendelse av teknikker basert på profesjonelt skjønn som var kostnadseffektive i forhold til tid og arbeidskrefter. Studien viser i tillegg ulempene ved å bruke strukturerte metoder. Eksempelvis mener *revisorene fra de lokale revisjonsselskapene at ved å vurdere alle risikonivåer likt, vil dette gi en trygg dekning i forhold til uredelig praksis fra ledelsen og ansatte*. Det konkluderes med at det er en sterk logisk kobling mellom revisors profesjonelle skjønn, objektivitet og erfaring.

2.5.3 Påvirkning på revisors kundeforhold

Studien til Owhoso, Messier & Lynch (2002) (s.883-884, egne oversettelser) indikerer at revisjonsselskapene har organisert sine revisjonsmetodikker for å forbedre revisjonseffektiviteten, ved at det foretas hierarkiske teamvurderinger innenfor bransjegranser. Studien indikerer at i selvstendig revisjonsarbeid gjennomført av et team bestående av seniorer og managere, skapte senioren mer verdi til teamet ved å oppdage flere mekaniske feil, mens managerne oppdaget flere konseptuelle feil. Dermed bidro disse revisorene til lagets samlede effektivitet bare når de utførte revisjonsoppgaver innenfor bransjetyper de spesialiserte seg i.

Utenfor disse bransjene var revisorene ikke effektive nok og presterte under et referansenivå med tanke på å oppdage både mekaniske og konseptuelle feil. Dette kan gi en mer detaljert forklaring på hvorfor kundene foretrekker å ansette bransjespesialiserte revisjonsselskaper fremfor ikke-bransjespesialiserte revisjonsselskaper.

I tillegg viser undersøkelsen til Kend (2008) (s.55-59, egne oversettelser) gjennomført hos de fem store revisjonsselskapene i Australia, at bransjespesialisering innebærer at revisjonsselskapene utvikler en spesialisert kunnskap for å bedre forstå hva kundene gjør og hvilke revisjonsrisikoer de opplever innenfor sine bransjer. Revisjonsselskapenes bransjespesialisering involverer et bredt utvalg av forretningsmessige tjenester som er utviklet for å møte kundenes finansielle behov, og for å skape verdi til kundenes virksomheter. Med denne bransjekunnskapen er revisjonsselskapene i stand til å bedre forstå de forskjellige risikoene kundene må håndtere, samt dynamikker og prosesser innenfor kundenes virksomheter. I tillegg identifiserer bransjespesialiserte revisjonsselskaper fortere nye trusler og muligheter, slik at kundene holder seg fortløpende oppdatert om både relevante bransje- og markedsendringer, samt at de blir mer proaktive til å svare på disse endringene.

Almutairi et al. (2009) (s.603, egne oversettelser) indikerer at tilhengere av revisjonsselskapets rotasjon hevder at lengre kundeforholdsperioder kan føre til både en reduksjon av revisors uavhengighet, en økning av selvtilfredshet og en redusert objektivitet. De som derimot ikke er tilhengere av revisjonsselskapets rotasjon hevder at lengre kundeforholdsperioder øker revisjonskvaliteten, fordi revisorene blir erfaringsmessig bedre kjent med selskapets virksomheter og rapporteringsproblemstillinger. I følge forfatterne er revisjonen et nyttig verktøy for å redusere informasjonsasymmetrier og agentkostnader (s.602). De mener at ettersom høyere revisjonskvalitet gir større sannsynlighet til å avdekke eller unngå misligheter eller feil i regnskapet, burde høyere revisjonskvalitet ytterligere redusere informasjonsasymmetrien. Habib & Bhuiyan (2011) (s.33, egne oversettelser) indikerer videre at informasjonsasymmetrien mellom aksjonærer og ledelsen øker sannsynligheten for at aksjonærene ansetter revisorer for å få en uavhengig bekreftelse på at selskapets årsregnskap er utarbeidet i samsvar med et gjeldende rammeverk for finansiell rapportering. Forfatterne hevder at revisjonskvalitetsgraden avhenger vesentlig av revisorenes bransjespesialisering, fordi bransjespesialiserte revisorer har bedre evner til å produsere større driftsfordeler enn ikke-bransjespesialiserte revisorer.

3. METODE

Saunders, Lewis & Thornhill (2009) (s.136, egne oversettelser) hevder at metoden gir nøyaktige detaljer om hvordan man har tenkt å gå fram for å oppnå forskningsformålene. Metoden hjelper også til å begrunne valget av metode i lys av forskningsproblemstillingene. I tillegg indikerer forfatterne at i forskningsdesignet forklarer man den overordnede planen for hvor og hvordan man skal gå frem for å besvare forskningens problemstillinger. I dette kapitlet blir gjennomførelsen av undersøkelsen, valg av design og metode presentert, og hvordan disse ble anvendt for å besvare masteroppgavens problemstillinger. Avslutningsvis, beskriver jeg utførelsen av datainnsamling og -analyse, og drøfter utfordringer med datakvaliteten.

3.1 FORSKNINGSDESIGN

Masteroppgavens første formål er å undersøke hvordan bransjespesialiserte norske revisorer, som er spesialister i bestemte bransjer, tilegner seg en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. Det andre formålet er å kartlegge hvilke oppfatninger bransjespesialiserte norske revisorer har om bransjespesialisering som bidrag til å målrette revisors virksomhetsforståelse og risikovurdering. Derfor vil jeg i masteroppgaven ta utgangspunkt i et *utforskende forskningsdesign*. Ifølge Saunders et al. (2009) (s. 139) er et utforskende forskningsdesign et verdifullt verktøy for å få innsikt i hva som foregår i et fenomen og samtidig stille spørsmål for å se fenomenet i et nytt perspektiv. I tillegg er det utforskende forskningsdesignet også nyttig dersom forskeren ønsker å få en klarere forståelse av et bestemt problem.

Denne masteroppgaven har en *interpretivistisk paradigme* som tar utgangspunkt i forskerens mål for å generere forståelsen av et fenomen. Ifølge Mehmetoglu (2004) (s.15) representerer termen *interpretivisme* alle kvalitative forskningsmetoder som er basert på Webers (1968) metode: Verstehen (å forstå). Ifølge denne metoden er meningen bak menneskers handlinger å finne i selve handlingen, og det er forskerens oppgave å oppdage denne meningen. Det er slik at for å kunne gjøre dette bør man fokusere på og forstå handlingene.

I masteroppgaven bruker jeg en *induktiv tilnærming* ettersom det er ønskelig å bygge opp en teoretisk forståelse ut fra en empirisk analyse. Med denne tilnærmingen sikter forskerne mot å få en forståelse av hvordan et fenomen er i virkeligheten, for deretter å undersøke, innsamle og analysere dataene (Saunders et al., 2009) (s.126). Resultatanalysen vil bidra til å formulere, bekrefte eller avkrefte en teori. Her brukes det et mindre utvalgssubjekt og en kvalitativ metode.

3.2 FORSKNINGSMETODE

For å oppnå masteroppgavens formål vil jeg benytte en *kvalitativ forskningsmetode* med hensyn til å finne svar på følgende problemstillinger:

1. *Hvordan tilegner norske revisorer seg en tilstrekkelig virksomhetsforståelse i praksis?*
2. *Hvilke oppfatninger har norske revisorer om hvordan bransjespesialisering bidrar til å gjøre revisors virksomhetsforståelse og risikovurdering mer målrettet?*

I følge Dalland (2007) (s.82) anvendes det en kvalitativ forskningsmetode når utredningens formål i større grad tar sikte på å fange opp meninger og opplevelser som ikke lar seg tallfeste eller måle. I tillegg benyttes den kvalitative forskningsmetoden for å innhente data som kan karakterisere et fenomen. Johannessen, Christoffersen & Tuft (2011) omtaler den kvalitative forskningsmetoden som tekstenes tale fordi empirien er basert på analysen av tekst, lyd og bilder. Derfor har kvalitativ forskningsmetoden som hensikt å gi dypere innsikt og forståelse av fenomenene uten å bruke tallmessige eller statistiske metoder.

Mehmetoglu (2004) (s.21) viderefremidler Creswells (1998) viktige grunner for å velge den kvalitative forskningsmetoden. For det første handler det om at ved kvalitativ forskning starter man ofte problemstillingen med et *hvordan* eller *hva*, som fra starten av studien signaliserer at det interessante er å forstå et fenomen. For det andre blir denne metoden bedre egnet til å generere eller utvikle nye teorier både når forskningstema er lite forsket på og når forskeren er interessert i å få og presentere en detaljert oversikt over et fenomen. For det tredje kan forskeren studere individer i deres egen naturlige setting slik at den dataen som innsamles reflekterer deres virkelige meninger. For det fjerde understrekes forskerens rolle som en *aktiv lærer* som kan formidle informantens syn, mer enn som en ekspert som tvinger sine syn på informantene.

Saunders et al. (2009) påpeker at en kvalitativ forskningsmetode har som svakhet en begrenset mulighet for å generalisere funnene til en populasjon, mens Dalland (2009) fastslår at en kvalitativ forskningsmetode har flere fordeler som forskerne kan dra nytte av. For eksempel kan forskeren med denne metoden få mer åpenhet for innspill og nyttig informasjon ettersom informanten har mulighet til å utdype sine meninger, samt at intervjueren kan stille oppfølgingsspørsmål underveis. Ifølge Johannessen et al. (2011) er intervjuer den mest brukte måten å samle kvalitative data på, og semistrukturerte intervjuer er den mest anvendte formen for å utføre intervjuer innen kvalitativ forskning. Derfor har jeg valgt å benytte *semistrukturerte intervjuer* med bransjespesialiserte norske revisorer, som er spesialister i bestemte bransjer.

Masteroppgavens undersøkelse er blitt gjennomført hovedsakelig i Bergen og Oslo. Undersøkelsen ble rettet mot bransjespesialiserte norske revisorer, som er spesialister i bestemte bransjer, og som jobber innenfor de største revisjonsselskapene i Norge. Disse spesialiserte norske revisorene ble til slutt en manager, fire aktive partnere og en tidligere partner som for tiden jobber innen akademien. På grunn av økonomiske, språk- og tidsmessige ressursbegrensninger har jeg bestemt å intervju maks. åtte revisorer, men minst seks.

3.3 FORSKNINGSSTRATEGI

Forskningsstrategien er et verktøy som forskeren bruker for å belyse en problemstilling og jobbe på en mer strukturert måte (Mehmetoglu, 2004) (s.26). Mehmetoglu gir en detaljert innsikt i tre kvalitative forskningsstrategier, særlig emperibasert teori, etnografi og casestudie. For å belyse masteroppgavens problemstillinger har jeg brukt den første nevnte strategien, nemlig *emperibasert teori*. Ifølge Mehmetoglu (2004) (s.30) er emperibasert teori definert som en metodologi til å utvikle teorier, fundert i data som er innsamlet og analysert på en systematisk måte. Denne forskningsstrategien karakteriseres av å ha teoriutvikling som hovedhensikt, fordi den kan brukes for å raffinere eller modifisere en eksisterende teori.

For å besvare forskningsproblemstillinger benyttet jeg semistrukturerte intervjuer som hjelpemidler til forskningsstrategien. Ifølge Johannessen et al. (2011) er intervjuer den mest brukte måten å samle inn kvalitative data på. Han påpeker at semistrukturerte intervjuer muliggjør anvendelsen av fylldige og detaljerte beskrivelser om et bestemt tema, og gir muligheten til at respondentene har mer frihet til å utdype og reflektere rundt spørsmålene. I tillegg hjelper semistrukturerte intervjuer med å gi mer dynamikk til undersøkelsen ettersom informantene kan svare på rekkefølgen av spørsmålene fra intervjuguiden, og senere komme med nye innspill til det som ble sagt i tidligere relaterte spørsmål.

Bruken av kvalitative forskningsintervjuer er bekreftet av Dalland (2007) (s.130) ettersom han påpeker at hensikten med denne metoden er å få innsikt i respondentenes erfaringer, tanker og holdninger rundt en bestemt forskningsproblemstilling. I denne sammenheng ble intervjuets spørsmål hovedsakelig utformet basert på en gjennomgang av ISA-ene 200, 240 og 315. Det ble rapporten fra Tematilsyn 2012 også tatt i betraktning, KPMG-rammeverket om revisors profesjonelle skjønn og tidligere forskning som er relevant for masteroppgavens tema.

3.4 DATAINNSAMLING

3.4.1 Populasjon og utvalg

Ved innsamlingen av data hevder Dalland (2007) (s.89) at det kvalitative forskningsintervjuet åpner for ulike måter å velge intervjupersoner på. Forfatteren kaller dette for *strategisk valg*. Saunders (2009) (s.237) kaller dette strategiske valget for *formålstjenlig utvalgsteknikk* siden forskeren velger relevante nøkkelpersoner til å bidra til å svare forskningens problemstillinger.

Under datainnsamlingens planlegging kom jeg fram til at det er mer hensiktsmessig å intervju bransjespesialiserte norske revisorer som har en lang erfaring innen revisjon. Det var bedre om de var fra manager og oppover for å få mer relevant og pålitelig informasjon til masteroppgaven. Dette valget begrunnes ved at managere, direktører og partnere har avgjørende stillinger og oppgaver innenfor revisjonsselskapene. For det første er managere og direktører de som ofte leder det daglige revisjonsarbeidet for revisjonsoppdragene. De er linken til kommunikasjonen mellom de ansvarlige revisorene og revisjonsteamet. For det andre er partnerne oppdragsansvarlige og har det overordnede ansvaret for de mest komplekse avgjørelsene for revisjonsoppdragene. Til slutt er de som tar den avgjørende beslutningen om regnskapet og signerer revisjonsberetningen. Av den grunn er disse informantene spesielt egnet til å besvare oppgavens problemstillinger. Jeg velger å kalle de for informanter istedenfor intervjuobjekter.

Jeg utarbeidet en liste med 20 bransjespesialiserte norske revisorer fra de seks største revisjonsselskapene i Norge, basert på informasjonen på deres hjemmesider. I tillegg hadde jeg et pilotintervju med en kollega, som er senior revisjonsmedarbeider i et av de Big 4, for å få ideer om relevante spørsmål til intervjuene med informantene. Av praktisk hensyn ble utvalget foretatt fra et begrenset geografisk område, og tok jeg derfor kontakt med revisjonsselskapene med kontorer i Bergen. Jeg spurte om de hadde spesielle retningslinjer for å bistå studenter som ønsket erfarne revisorer som informanter til akademiske forskning. Etter at de svarte at de ikke kunne hjelpe meg med undersøkelsen fordi de ikke kan pålegge deres ansatte å bruke sin arbeidstid på dette, bestemte jeg meg for å ta direkte telefonkontakt med de revisorene jeg hadde på listen som potensielle informanter. Jeg ringte opp til de 20 bransjespesialiserte norske revisorer fra listen og bare 12 av dem svarte telefonen og kun tre godtok å stille opp til intervju. Videre fikk jeg telefonnummeret til en partner fra et lite revisjonsselskap i Oslo som ville gi meg et intervju. Til slutt var en direktør og en ex-partner interessert i å hjelpe meg. Direktøren jobber for et av de Big 4 og ex-partneren jobber for tiden innen akademia.

3.4.2 Reliabilitet, Validitet og Overførbarhet

Det strategiske valget (Dalland, 2007) og den formålstjenlige utvalgsteknikken (Saunders et al., 2009) går ut på at respondentene kan hjelpe oss med relevant og pålitelig informasjon som kan bidra til å svare på forskningsproblemstillingene. Johannessen et al. (2011) bruker begrepet *reliabilitet* for å beskrive i hvor stor grad dataene som innsamles er pålitelige. Dersom disse dataene testes av andre forskere i nye undersøkelser angående samme tema, og resultatene fra undersøkelsene er tilsvarende, vil dette tilsi at reliabiliteten til dataene er høy. I tillegg bruker forfatterne begrepet *validitet* for å beskrive relevansen til datainnsamlingen. Validiteten handler om hvorvidt datainnsamlingen faktisk representerer og måler forskningsspørsmålene.

I min undersøkelse er validiteten til datainnsamlingen den relevante delen av informasjonen innhentet fra bransjespesialiserte norske revisorer. Ved reliabiliteten av dataene legger jeg vekt på den spisskompetansen som informantene har opparbeidet seg innenfor revisjon, og som spesifikk relateres til utøvelse av revisjonshandlinger for å oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. Ettersom masteroppgavens formål er å utarbeide seg en forståelse og ikke generalisere for hvordan bransjespesialiserte norske revisorer går frem for å oppnå en virksomhetsforståelse, kan det være nyttig å snakke om masteroppgavens overførbarhet fremfor reliabilitet og validitet. Ifølge Johannessen et al. (2011) har *overførbarhet* mer å gjøre med å overføre kunnskap og etablere beskrivelser som kan være nyttig for leserne.

3.4.3 Gjennomføring av intervjuene

Jeg benyttet anledningen til å gjennomføre et forklarendeintervju med direktøren siden direktørene er linken mellom partnere og det operasjonelle revisjonsteamet. Informasjonen fra dette intervjuet var veldig nyttig å ha, fordi jeg kunne slik få mer innsikt i hva revisjonsteamet og partnere går gjennom når de jobber med et revisjonsoppdrag. Med denne informasjonen gikk jeg til fordypningsintervjuer med tre partnere fra de Big 4 i Bergen og med én partner fra et mindre revisjonsselskap i Oslo. Avslutningsvis, gjennomførte jeg et bekreftende intervju med en tidligere partner fra ett av de Big 4 som for tiden jobber innen akademia og rådgivning.

Til sammen gjennomførte jeg seks semistrukturerte intervjuer med revisorer fra Sant Revisjon, Deloitte, PwC, EY og KPMG i slutten av november og begynnelsen av desember i 2016. Fem av de informantene var partnere i sine revisjonsselskaper, hadde fra tre til 14 års erfaring som partnere, og jobbet opptil 25 år innen revisjon. Direktøren hadde kun ett års fartstid i stillingen.

Dalland (2007) (s.145) stadfester på den ene siden at fordelene ved å intervju fagpersoner er at datamaterialet trenger mindre bearbeiding, fordi svarene ofte er gjennomtenkt og at de bruker samme fagspråk, noe som hindrer misforståelser. Dalland kaller yrkesutøvere som intervjues for informanter (s.129). Samtidig kan fagpersoner bidra med nye perspektiver og referanser til faglitteratur på feltet. På den andre siden påpeker forfatteren at det som ble beskrevet som en fordel ovenfor, samtidig kan anses som en ulempe ettersom intervjuet kan bli svært saklig.

Tre av de seks gjennomførte semistrukturerte intervjuene foregikk på kontorene til revisorene, i lukkede møterom. To intervjuer tok sted på et møterom ved NHH og ett annet ble foretatt via Skype. De kvalitative forskningsintervjuene ble tatt opp og varte mellom 45 og 65 minutter. Revisorene hadde på forhånd fått utdelt intervjuguiden og sendt møteinnkallingen via Outlook. De hadde stort sett gått gjennom intervjuguiden, noe som var en fordel, da de kunne komme med gode eksempler for å få en bedre forståelse om temaet. (*Se intervjuguiden i vedlegg A*)

Intervjuene foregikk som planlagt og vi holdt oss stort sett innenfor intervjuets spørsmål, men de åpne spørsmålene fra intervjuguiden ble benyttet for å kunne lede respondenten inn på temaet slik at de kunne utdype svarene sine ytterligere. Dalland (2007) (s.148) påpeker at det som kjennetegner den semistrukturerte intervjuguiden er at man ikke er bundet til en viss plan og rekkefølge på intervjuet. Saunders et al. (2009) (s.320) understreker i tillegg at semistrukturerte intervjuer er av fleksibel karakter siden spørsmålenes rekkefølge kan endres underveis.

3.4.4 Kvalitetssikring og personvern

For å kvalitetssikre det innsamlede datamaterialet, ble alle intervjuene avholdt kun av meg, samt at alle intervjuene ble tatt opp for å bli transkribert senere. Jeg fikk tillatelse fra respondentene til å gjøre dette med forbehold om at lydopptaket kun skulle brukes i forbindelse med min masteroppgave. Dalland (2007) (s.172) påpeker at det om å transkribere intervjuene er møysommelig, men når man skriver ut intervjuene selv får man anledning til å gjenoppleve møtet med intervjupersonen. Etter at jeg hadde transkribert intervjuene sendte jeg et skriftlig sammendrag av intervjuene til respondentene slik at de kunne korrigere eller utdype det som ble sagt under intervjuet, og få anledning til å spisse informasjonen ytterligere.

I masteroppgaven gir jeg ikke direkte personidentifiserende opplysninger om informantene som for eksempel utdanning, yrkestittel, antall års erfaring, eller arbeidsted. Denne informasjonen gis kun anonymisert i masteroppgaven som samtykket og avtalt for å kunne oppnå forskningsformålene, og i denne forbindelse blir respondentenes krav om personvern ivaretatt.

3.5 KODING OG DATAANALYSE

Som det ble forklart i forrige avsnitt, ble alle de semistrukturerte kvalitativintervjuene transkribert nærmest ordrett fra lydopptakene. Videre gjennomførte jeg en grundig sortering av den informasjonen jeg anså som relevant, og informasjonen som ikke var relevant for undersøkelsen ble utelatt. Til tross for denne sorteringen hadde jeg fortsatt en omfattende mengde av informasjon. Derfor tok jeg en ny reduksjon av materialet ved å ta i bruk det mest relevante av informantenes fullstendige tanker i sine besvarelser. Her er allikevel muligheten for å gå glipp av relevant informasjon tilstede, men dette er en avveining forskeren alltid må gjøre i kvalitativ forskning når det anvendes intervjuer til datainnsamlingen.

Den rendyrkede informasjonen ble overført til tolv matriser i Excel, hvor informantene omtalt som Dir., A, B, C, D, og Ex-, ble plassert på kolonnene og informantenes besvarelser ble plassert på radene. På denne måten kunne jeg ha en bedre oversikt over hva den enkelte informanten svarte på bestemt spørsmål fra intervjuet. Videre samlet jeg alle matrisene i én tabell av (6x12) som inneholder de seks informantene og de tolv spørsmålene fra intervjuet. Hensikten med dette var å overføre denne tabellen til dataanalyseprogrammet *Atlas.ti 8.0* for å videre kunne gjennomføre kodingen og kategoriseringen av datamaterialet.

Når det gjelder kodingen er det hensiktsmessig å jobbe nær opp til empirien og bruke de begrepene som allerede finnes i datamaterialet (Tjora, 2012) (s. 179). Forfatteren påpeker at målet med kodingen er å genere tekstnære koder, det vil si ord og uttrykk som beskriver og er utviklet fra datamaterialet, og ikke fra teori og hypoteser. Fra transkriberingene utførte jeg kodingen ved å segmentere de ulike utsagnene informantene kom med i sine besvarelser. Jeg hadde på forhånd definert ett sett med koder ut fra transkriberingene, og fra definisjoner og begreper innenfor revisjon som jeg ville oppnå en praktisk forståelse av. I tillegg hadde jeg forhåndsdefinert kategoriseringen av disse kodene. Ifølge Tjora (2012) (s.185) består kategoriseringen av å samle inn de kodene som er relevante for problemstillingene i grupper. Forfatteren hevder at kategoriseringen danner utgangspunktet for hva vi vil ha som hovedtemaer i analysen, det vil si at her struktureres undersøkelses resultatdel. Han mener at målet er å komme fram til tre til seks temaer som både tar ut potensialet i empirien og svarer på forskningsprosjektet. Kategoriene var for eksempel informantenes bakgrunn, oppnåelse av virksomhetsforståelse, vurdering av risikoer, utfordringer og forslag. Etter å ha gjort dette skrev jeg inn kodene og kategoriene i datanalyseprogrammet for å få en oversikt over de utsagnene som inneholdt disse forhåndsdefinerte kodene. Resultatene vises i neste kapitlet.

4. ANALYSE

I dette kapitlet presenterer jeg besvarelsene til de seks informantene som deltok i undersøkelsen. Jeg omtaler informantene som direktør, partnere fra A til D og ex-partner. I tillegg er informantenes besvarelser anonyme og de representerer revisorenes egne synspunkter og ikke revisjonsselskapene som de jobber for. Først gir jeg en oversikt over informantenes yrkes- og utdanningsbakgrunn (Se tabell 1). Deretter går jeg inn på hvordan informantene går frem for å i praksis oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. Videre beskriver jeg informantenes anvendelse av et spesialisert profesjonelt skjønn i risikovurderingen. Avslutningsvis, viser jeg informantenes utfordringer og deres forslag til å forbedre revisors virksomhetsforståelse fremover.

4.1 INFORMANTENS BAKGRUNN

4.1.1 Nåværende stillinger i revisjonsselskapene

Informantene ble spurt om sine nåværende stillinger i revisjonsselskapene og i hvor mange år de hadde hatt dem. Stillingene til de seks praktiserende revisorene var fra direktør til partner. Tre av dem jobber som partnere til de Big 4, mens én er partner til et mindre revisjonsselskap⁶. I tillegg ble én direktør og én tidligere partner intervjuet, begge fra et av de Big 4. Partnerne har hatt de stillingene fra tre til 14 år, mens direktøren har hatt sin stilling i kun ett år.

Informantene forklarte hva sine stillinger og oppgaver i revisjonsselskapene innebar. Direktøren forklarte at når en revisor er direktør, så betyr dette at direktøren som regel er teamleder for det daglige revisjonsarbeidet i forhold til de største og komplekse revisjonsoppdragene. I tillegg forteller han at direktøren er linken til kommunikasjonen mellom de ansvarlige revisorene og revisjonsteamet. Partnerne gikk mer i detalj for å forklare hva sine stillinger og oppgaver innenfor revisjonsselskapene innebar. De fleste av dem kommenterte at når en revisor er partner betyr det at de er ansvarlig revisor, har overordnet ansvar for revisjonsoppdragene og skal signere revisjonsberetningene. I tillegg uttaler de at partnerne har ansvar for selve revisjonsselskapets virksomhet som for eksempel ansvar knyttet opp mot å:

⁶ Det mindre revisjonsselskapet heter SANT Revisjon og opererer i Oslo.

- *Kvalitetssikre de revisjonsoppdragene som gjennomføres.* Partnerne C og D oppgir at dette innebærer at partnerne må kontrollere at revisjonsberetningene inneholder høy kvalitet i forhold til både det revisjonsstandardene krever og det revisjonsselskapets revisjonsmetodikk tilsier at revisorer skal gjøre.
- *Igangsette de revisjonsprosessene som skal fullføres.* Partner C indikerer at partnerne må sette i gang de planlagte revisjonsprosessene på en hensiktsmessig måte, slik at de risikoene som skal identifiseres blir identifisert, samt at alle stegene som revisjonsselskapets revisjonsmetodikk tilsier at det skal fullføres, blir fullført hvert år.
- *Jobbe inn mot markedet i forhold til å skaffe nye kunder og dyktige ansatte.* Partner C og D legger vekt på at partnerne er ansvarlige for å få tak i ny butikk, altså å skaffe nye kunder til revisjonsselskapene. I tillegg trekker partner D inn jobben med rekrutteringsmarkedet som en viktig premisse for at revisjonsselskapene skaper de rette ressursene, kompetanse og erfaring for å understøtte revisjonsoppdragene.
- *Kommunisere aktivt med kundene og revisjonsteamet.* Partner A påpeker at partnerne bruker mye tid på å ha en god kommunikasjon med teamlederne og revisjonsteamene, samt å ha kundene som tette diskusjonspartnere. Partner B legger til at god diskusjon med kundene er det viktigste, fordi kundene hjelper revisorer til å få den rette informasjonen som de analyserer for å forstå kundens forretning og dens omgivelser.

De fleste av informantene uttrykker at partnerne må ta en del avgjørelser på slutten av revisjonsoppdragene, fordi målet med revisjonen er å gi den mest riktige revisjonsberetningen. Partner A mener at dette noen ganger kan være problematisk, fordi når partnerne havner i en usikker situasjon kan det være lett å ta avgjørelser som gir minst mulig risiko for revisor. Han understreker at det beste er å gjøre det mest korrekte, fordi partnernes avgjørelser som gir minst mulig risiko kan øke sannsynligheten for at det kan gå dårligere med kundens forretning fremover, siden regnskapsbrukernes avgjørelser også blir påvirket. Han legger til at et eksempel kan være forutsetningen om fortsatt drift, hvor partnerne vil kunne være fristet til å ta en presisering for å være sikre. Likevel kan dette påvirke og spore kundens forretning i en helt feil retning.

4.1.2 Utdanningsbakgrunn og ansiennitet innen revisjon

Informantene ble spurt om å oppgi hvilken utdanningsbakgrunn og hvor mange års erfaring de har innenfor revisjonsbransjen. De fleste av informantene forklarte at de har en bred utdanningsbakgrunn med mange års erfaring innen revisjonsbransjen. Alle informantene har økonomiutdannelse med påbygging innen revisjon. I tillegg er alle siviløkonomer og statsautoriserte revisorer og noen av dem har master i Finans, AFA-studier⁷, og doktorgrad.

Informantene har fra åtte til i overkant 25 års jobberfaring med revisjon av børsnoterte, små og mellomstore selskaper innenfor et bredt spekter av bransjer. Alle har jobbet for de Big 4, mens noen av dem bistår dem fortsatt i spesielle oppdrag. Partner B har startet sitt eget revisjonsselskap, mens ex-partneren nå jobber innen akademia.

Parameter		Informanter					
		Dir.	A	B	C	D	Ex-
Stillinger	Direktør	√					
	Partner		√	√	√	√	
	Ex-Partner						√
Utdannelse	Siviløkonom	√	√	√	√	√	√
	Finansanalytiker (AFA)	√					
	PhD.						√
	Statsautorisert revisor	√	√	√	√	√	√
Bransjespesialisering	Bank og forsikring	√	√				√
	Offshore og shipping		√		√	√	√
	Eiendom		√		√		
	Forlag			√			
	Tjenester			√			
	Matproduksjon			√			
	Transport					√	
	Hotell					√	
	Handel				√		
Års erfaring	I nåværende stilling	1	3	6	8	12	14
	Innen revisjonsbransje	8	14	10	21	25	25

Tabell 1. Oversikt over informantenes yrkes- og utdanningsbakgrunn.

⁷ Authorized Financial Analyst (AFA). Videre studier for å bli autorisert finansanalytiker.

4.2 OPPNÅELSE AV VIRKSOMHETSFORSTÅELSE

4.2.1 Oppnåelse av nødvendig kunnskap om kundens bransje

Det ble stilt spørsmål om hvilke forberedende revisjonshandlinger informantene anvender for å oppnå nødvendig kunnskap om kundens bransje. Direktøren påpeker at når en revisor har en del års erfaring i de store revisjonsselskapene, begynner revisor etterhvert å spesialisere seg i enkelte bransjer. Partner D nevner at i et lokalt marked har revisoren ofte en bred portefølje ved å jobbe innen flere bransjer, men hvor det fokuseres kun på noen hovedbransjer. De fleste av informantene indikerer at revisorene innen de Big 4, har store bransjeenheter eller faggrupper der det jobbes med en spesifikk bransje. I tillegg forteller ex-partneren at revisorene alltid samarbeider i et stort revisjonsteam for bare én kunde som operer innenfor en spesifikk bransje.

Partner D påpeker at revisoren må tilegne seg kunnskap om de økonomipremissene i en spesifikk bransje som en viktig del av virksomhetsforståelsen. Han indikerer at dette er viktig fordi bransjeforståelse hjelper revisoren til å forstå hva kundens forretning består av. Partner A fastslår at det finnes et gjensidig forhold mellom bransje- og forretningsforståelse. Han legger til at det er viktig å forstå kundens forretning selv, fordi kunden er den viktigste kilden til informasjon og forståelse av risikoer innenfor en spesifikk bransje. Partner A mener at:

«Tett dialog med kunden er en viktig kilde for bransjeforståelse».

I den sammenheng sier direktøren at når revisoren jobber mye med få bransjer, oppnår revisor erfaring og kunnskap om disse bransjene gjennom å ha flere kunder i dem. Partner D legger til at den kunnskapen oppnådd i en spesifikk bransje godt kan overføres mellom flere bransjer.

Direktøren og ex-partneren sier at når en revisor skal revidere et nytt selskap, starter revisoren alltid revisjonen med å kontakte kundens ledelse for å avtale et oppstartmøte. De påpeker at ledelsen forteller mye om hvordan det går med selskapet på oppstartmøtet, og revisoren ber om relevant informasjon i forhold til det som foregår i den spesifikke bransjen kunden tilhører. Partner D understreker at revisor må sette seg inn i utfordringene som den eksplisitte bransjen som kunden tilhører har, for å samle inn informasjon som vil brukes som grunnlag for risikovurdering. Partner B mener samtidig at å sette seg inn i kundens bransjeutfordringer bygger mest på revisors arbeidserfaring gjennom mange år. Han legger til at han ikke tar på seg revisjon av bransjer som han ikke har forståelse for, og derfor tilegner han seg dermed ikke ekstrakunnskap annet enn å holde seg oppdatert på de bransjene han vanligvis reviderer.

Når det gjelder arbeidsforholdet mellom revisoren og kunden, indikerer partner D at når en revisor jobber med en kunde over flere år, vil revisoren automatisk arbeide med bransjerelaterte problemstillinger over tid. Han hevder at dette muliggjør at revisoren har en god historisk kunnskap om både det som er bransjespesifikt og forretningsspesifikt når revisor starter opp et nytt år eller oppdrag. I tillegg opplever de fleste av partnerne at når en revisor jobber tett med noen bransjer, blir revisoren bransjefokusert og undersøker stadig mer om den bransjen hvor hans kunde er involvert i for å innhente informasjon i forhold til:

- Utviklingsbevegelser i rente- og prisnivåer.
- Trender, finansieringsforsøk og bedriftsmeldinger til kundens konkurrenter.
- Finanstilsynets nyheter og uttalelser, samt betraktninger til finansanalytiker i bankene.
- Kvartalsrapporter og børsmeldinger hvis kunden er børsnotert.
- Lovgivningsendringer, markedsmessige utfordringer som påvirker bransjen fremover.
- Nyheter, artikler og kunnskapsdeling fra interne eller eksterne faglige bransjefora.

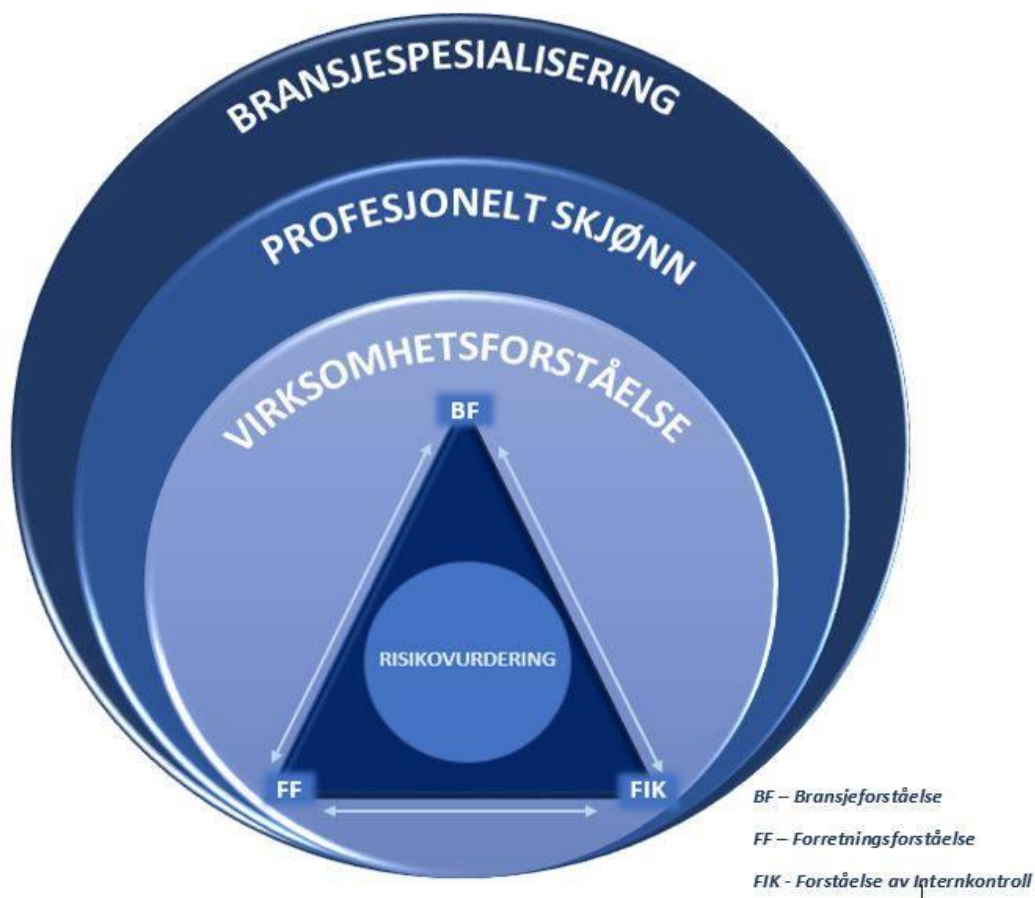
Partner C påpeker at en revisor må prosessere denne informasjonen for å bli oppdatert og reflektere over om dette vil påvirke kunden og selve revisjonen. Partner D sier at med denne kunnskapen, samt revisorens referansebakgrunn fra øvrige oppdrag, trekker revisoren inn dette i diskusjoner med revisjonsteamet for å finne ut hvordan risikoer og handlinger kan spisses. Han mener at revisoren gjør dette for å gjøre en best mulig revisjon. Han legger til at bransjeenhetene og revisjonsteamet i de Big 4 involveres alltid i diskusjoner om bransjeproblemstillinger knyttet til den finansielle rapporteringen som oppstår underveis.

Svarene til informantene tyder på at revisorene stort sett oppfyller de teoretiske kravene til ISA 315 pkt. 11 (a) og veiledningen jf. pkt. A25 – A30, når det gjelder å danne seg en forståelse av relevante bransjemessige faktorer til kundene. De mener at revisors arbeidserfaring innen en spesifikk bransje, tett kommunikasjon med kunden og kundeforholdet over flere år, samt interne diskusjoner innen bransjeenheter og revisjonsteamet, fører til at revisor gjennomfører bransjerelaterte diskusjoner og definerer innledende risikovurderingshandlinger for å opparbeide seg spesifikk kunnskap om kundens bransjemessige problemstillinger. Sistnevnte er i samsvar med forskningsresultater til Almutairi et al. (2009) og Habib et al. (2011).

4.2.2 Tilegnelse av tilstrekkelig forståelse om kundens forretning

Informantene ble også spurt om hvilke innledende revisjonshandlinger de gjennomfører for å tilegne seg en tilstrekkelig forståelse av kundens forretning. Partner B trekker frem at når det snakkes om forretningsforståelse, er revisorene spesifikk inne på det selskapet som skal revideres. Direktøren og partner D forklarer at analyseverktøyene til de Big 4 er IT-baserte, hvor programmene er lagt opp i tråd med revisjonsstandardenes krav. De indikerer at disse analyseverktøyene gir revisorene mye informasjon for å spisse risikoene i forhold til det enkelte selskap og deres regnskapsprosesser. Partner C og direktøren uttrykker at en påkrevd handling i revisjonsstandardene som en revisor må gjennomføre, nettopp er å forstå kundens forretning og oppdatere den forståelsen. Partner A påpeker at bransjespesialisering er viktig i forhold til virksomhetsforståelse, fordi revisoren må forstå bransjen for å forstå forretningen. Han sier at:

«Bransjespesialisering er en viktig innfallsvinkel for å kunne bruke revisors profesjonelle skjønn inn mot enkelte kunder og dermed danne seg en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. I tillegg danner virksomhetsforståelse et stort grunnlag for revisors risikovurdering».

Figur nr.2 Dynamikken ved oppnåelsen av virksomhetsforståelse. (Egenprodusert figur)

Jeg har utarbeidet figur nr. 2 for å vise samspillet som involverer bransjespesialiseringseffekter med tanke på revisors profesjonelle skjønn, slik at oppnåelsen av virksomhetsforståelsen og risikovurderingen blir mer målrettet. I figuren symboliseres denne dynamikken som en russisk matrjosjka. For å kunne komme i mål med kjernen i revisjonen, altså risikovurderingen, må revisor ha en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. Den tilstrekkelige virksomhetsforståelsen består av å ha en bred og gjensidig bransjeforståelse (BF), forretningsforståelse (FF) og forståelse av internkontroll (FIK). Dette illustreres med pilene i figuren. For å få den brede og gjensidige forståelsen av virksomhetsforståelsens elementer, krever det at revisor har et spesialisert profesjonelt skjønn som oppnås når revisor er en bransjespesialist. Bransjespesialisering er det viktigste utgangspunktet i figuren, som viser at revisors profesjonelle skjønn gir en målrettet oppnåelse av virksomhetsforståelsen og risikovurderingen.

I denne sammenheng hevder partner B at forretningsforståelsen er nøkkelen til å komme effektivt i mål med revisjonen. Han mener at dersom en revisor ikke skjønner forretningen, så blir det vanskelig for revisoren å være målrettet i revisjonen. Dette vil føre til at revisors revisjonshandlinger blir veldig omfattende for å kunne gi en betryggende sikkerhet om hvorvidt regnskapet ikke inneholder vesentlig feil eller mangler. Han viser også til følgende pliktige innledende handlinger en revisor må gjennomføre for å oppnå en forretningsforståelse:

- Samtaler med kundens styre og ledelse, minst en gang i året
- Planlegging og gjennomføring av risikoanalyser
- Inspeksjon og observasjon av viktige avtaler eller rammevilkår for virksomheten, og
- Teamdiskusjoner om problemstillinger som kan påvirke revisjonens angrepsvinkel.

De fleste av partnerne er enige i at revisorene må ha jevne møter med kundens ledelse for å oppnå og opprettholde en spesifikk forretningsforståelse. Partner D opplever ofte at det kan være en utfordring å finne samme frekvens med kundens ledelse i forhold til hva revisoren er på jakt etter, og hvordan revisjonshandlinger kan spisses mot de områdene som er risikofylte for forretningen. Partner C legger til at revisoren bør spørre om kundens forretningsutvikling, hvor det bør snakkes om strategiske grep knyttet til nye vesentlige avtaler, nye markeder og produkter, samt nye viktige kunder, leverandører og systemer. I tillegg understreker Partner B at revisoren bør spørre om det har skjedd endringer i rammebetingelser som er viktig for den finansielle rapporteringen som må det informeres om i kundens regnskapsrapporter.

Ifølge partner D bør revisoren i tillegg spørre om anvendelse av estimater i regnskapet for å identifisere hvor det finnes skjønnsutøvelse i regnskapet, samt hvilke prosesser kundens ledelse har for å sikre konsistens og realitet i disse skjønnsavgjørelser. Alle informantene påpeker at det finnes ulike dimensjoner som en revisor skal vurdere for å oppnå en forretningsforståelse av enten en eksisterende eller en ny kunde. De fastslår at revisoren må diskutere viktige problemstillinger og forhold som kan påvirke kundens finansielle rapportering og revisjonen i møtene med revisjonsteamet. De sier at på møtene diskuterer partnerne, prosjektlederne og teammedlemmene for å oppnå en felles forretningsforståelse.

De fleste av informantene understreker at dersom det handler om en eksisterende kunde, finner revisor generell informasjon ved å ta en spesifikk gjennomgang med kundens ledelse basert på revisjonsplanen. De legger vekt på at revisjonsplanen inneholder forhåndsdefinerte spørsmål med tanke på hva som nylig har skjedd i forretningen og bransjen, for å kunne videre vurdere:

- Makroøkonomiske forhold som er relevante for forretningen,
- Viktige trender som kan forårsake særskilte risikoer,
- Strategiske planer om å gjennomføre noen oppkjøp eller salg av en avdeling,
- Ansettelse av ny og kompetent ledelse eller foreta oppsigelser,
- Anskaffelse av nytt IT-system eller endringer i internkontrollen, og
- Regulatoriske endringer av lover og særskilte regler som kan påvirke forretningen.

Videre kommenterer informantene at om det gjelder en ny kunde, krever revisoren mye mer for å kartlegge hva som kan betraktes som vesentlig risiko for forretningen. De hevder at det brukes mye tid for å innhente strategisk informasjon om kunde med tanke på:

- Forretningens bakgrunn, produkter, kunder, leverandører og tidligere årsregnskaper,
- Transaksjoner med nærstående parter og eksterne finansieringsparter,
- Relevant regelverk for forretningen og hvilke regnskapsprinsipper de har valgt,
- Erfaren og kompetent ledelse, styre eller revisjonsutvalg,
- IT-systemer de bruker og hvordan kontrollmiljøet er,

-
- Eksterne krefter eller makroøkonomiske forhold som kan påvirke forretningen,
 - Interne ressurser for å minimere viktige forretningsrisikoer kunden står ovenfor.

I motsetning til observasjonene referert i Tematilsyn 2012, der Finanstilsynet fant at revisorene hadde mangelfull beskrivelse og oppfølging av blant annet kundens forretningsgrunnlag, lovgivning, og anvendelse av regnskapspolicyene, har informantene i denne undersøkelsen gitt en detaljert beskrivelse av det som de pleier å gjøre for å forstå kundens forretning. Likevel tyder den detaljerte beskrivelsen på at informantene delvis oppfyller kravene om å danne seg en forståelse av blant annet foretakets art, forretninger, organisatorisk og finansiell struktur, anvendelse av regnskapsreglene, osv., i samsvar med ISA 315 pkt. 11 (b)-(d), jf. pkt. A31- A42. Den eneste mangelen jeg oppdaget var at revisorene ikke nevnte hva de gjør for å utføre den påkrevde målingen og gjennomgåelsen av foretakets økonomiske resultater for å danne seg en forståelse av kundens forretning, jf. pkt. 11 (e) jf. pkt. A44 – A49.

4.2.3 Oppnåelse av relevant kunnskap om kundens internkontroll

Informantene ble spurt om hvordan de oppnår kunnskap om forretningens internkontroll som er relevant for både den finansielle rapporteringen og revisjonen. For å analysere og oppnå en forståelse av kundens internkontroll, påpeker alle informantene først og fremst at COSO-rammeverket ligger indirekte integrert i revisjonsselskapenes revisjonsverktøy og -metodikk. Direktøren og ex-partneren påpeker at analysen av internkontroll avhenger av hvor avansert kunden er, og dens størrelse og art. De mener at i små og mellomstore selskaper kan internkontrollen være uformell, mens i børsnoterte selskaper finner man sterkere internkontroller. Ex-partneren forklarer at i børsnoterte selskaper er det internrevisoren som kartlegger og dokumenterer internkontrollen. Han sier at dersom det ikke finnes internrevisor, må den eksterne revisoren ha møter med den ansvarlige i selskapet for internkontrollen for å få vite om interkontrollens kartlegging og dokumentering. Partner B påpeker at i små og mellomstore selskaper får revisor et innblikk i om selskapets internkontroll på et mer detaljert nivå ved å gjennomføre *vugge-til-grav* tester eller ved å snakke med regnskapsdirektøren om kontrollrutinene. Ifølge partner D går revisors metodikk først ut på å kartlegge både kundens regnskapsprosesser og nøkkelkontroller for å oppnå en forståelse av internkontrollen. Deretter identifiserer revisor vesentlige risikoer knyttet til disse prosessene og kontrollene. Han sier at:

«Revisoren må danne seg en forståelse av de viktigste nøkkelkontrollene til kundens internkontroll for å oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse».

Partner A mener at forståelsen av internkontrollen er viktig fordi revisjonen er risikostyrt. Han sier derfor at revisoren må fokusere mer på de prosessene og kontrollene hvor det finnes størst risiko for at det oppstår feil i den finansielle rapporteringen. For å forstå kundens internkontroll er direktøren og partner A enige i at revisoren bruker mye tid for å analysere:

- Funksjonaliteten av nøkkelkontrollene relevante for finansiell rapportering,
- Styrenivået, for å undersøke styreinstruksene som styret oppgir,
- Ledelsesrapportering og revisjonsutvalg, for å forstå hva de prøver å styre etter,
- Oppbygning av overordnet kontrollmiljø, transaksjonskontroller og IT-miljøkontroller,
- Selskapets Corporate Governance og kommunikasjon i forhold til organisasjonen.

Partnere A, B og D understreker at revisoren må velge å teste de nøkkelkontrollene for å faktisk se at de fungerer slik som ledelsen beskriver dem. De legger vekt på at dersom revisoren finner ut at testingen viser at nøkkelkontrollene fungerer bra, er godt etablerte og dokumenterte, så beslutter revisoren å bygge på selskapets kontroller. De forklarer at dersom dette ikke er tilfellet, bør revisoren legge selskapets kontroller til side. De forteller at dette vil medføre at revisoren reviderer med utvidet substanshandlinger for å komme i mål med revisjonen. I dette tilfellet, tester revisoren både design og hvorvidt de implementerte kontrollene er tilstrekkelige for å understøtte kundens finansielle rapportering.

I denne delen av revisors virksomhetsforståelse har informantene besvart veldig generelt om hva de i praksis gjør for å oppfylle kravene for å få en forståelse av kundens internkontroll. En mulig forklaring på dette er at ettersom de fleste av informantene jobber for de Big 4, reviderer de vanligvis store foretak og dermed henvender de seg til kundens avdeling for internrevisjon for å få en oversikt over selskapets kartlegging og dokumentering av vesentlige prosesser, kontroller og risikoer. Det er klart at ISA 315 har mange krav og en omfattende veiledning på dette området, jf. ISA315 pkt. 12-24 og pkt. A50 - A123. Dersom revisorene hadde ønsket å gi en detaljert beskrivelse på det de gjør for å forstå kundens internkontroll, måtte vi ha brukt hele intervjuets tid på dette. Det er sannsynligvis ikke overraskende at Finanstilsynet fant flere svakheter knyttet til revisors kartlegging av foretakets prosesser og kontroller på inntektsområdet i dette tilfellet. Jeg opplever at dette er den mest krevende prosessen revisorene må gjennomføre for å kunne oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse.

4.2.4 Oppdatering av endringer i kunden og dens omverden

Det ble stilt spørsmål til informantene angående hvordan de holder seg oppdatert om eventuelle endringer som kan påvirke kunden og dens omgivelse. Informantene fastslår at revisors oppdatering av eventuelle endringer rundt kunden og dens omgivelse er en kontinuerlig prosess som går i sykluser. Ex-partneren påpeker at kunden selv er den beste kilden til revisoren for å få oppdatert informasjon. Han forteller at kunden forsyner revisoren med informasjon angående selskapets forretningsutvikling gjennom sine strategi- og budsjettplaner, oppkjøp- og salgsplaner og finansielle rapporteringer. I tillegg utdyper direktøren at andre viktige informasjonskilder er styrereferatene om det som endrer seg internt i selskapet og møttereferatene mellom revisoren og selskapets ledelse.

Ifølge direktøren, ex-partneren og partner D er de Big 4 bedre rustet til å gi revisoren nyttig og oppdatert informasjon om kundens bransje gjennom sine bransjeenheter. De forteller at revisjonsselskapenes faggrupper og revisjonsteamet også er viktige støtteapparater for å dele oppdatert kunnskap med revisoren om forretningsmessige endringer og konjunkturer i næringslivet som påvirker kunden. Direktøren legger også til at revisoren kan delta i ulike eksterne nettverk eller faglige fora for å oppdatere seg.

Alle informantene indikerer at Finanstilsynet og Revisorforeningen er andre viktige informasjonskilder for revisoren for å holde seg oppdatert om endringer innen de fleste bransjer. De forklarer at på websidene til disse institusjonene kan revisoren lese viktige fagressurser som tidsskrifter (Revisjons og Regnskap), pressemeldinger, nyhetsbrev, osv., som dekker aktuelle problemstillinger til forskjellige bransjer. Ex-partneren og partner D er enige om å anbefale revisorene å abonnere på ulike typer bransjerapporter som dreier seg om markedsbalanser, etterspørsel og tilbud, og all relevant informasjon som handler om kundens bransje. De legger til at revisorene kan høre på eksperter om nye trender eller prisutvikling i de fleste bransjene.

Når det gjelder oppdatering av juridiske og regnskapsmessige endringer, påpeker partner A, B, C og D at det alltid må tas hensyn til nye reguleringer og nytt lovverk i bransjen som kan påvirke tidlige prosjekter til kunden i forhold til verdsettelse av dens eiendeler og prosjekter. Partner D kommenterer at:

«Det er viktig å holde revisors virksomhetsforståelse oppdatert slik at revisoren reflekterer over hvilke konsekvenser endringer i kunden og dens omgivelser kan ha på selskapets finansielle rapportering og om hvorvidt det representerer en risiko for revisjonen».

Avslutningsvis, indikerer partnere A og B at revisorene har som faglig krav å gjennomføre minimum 105 timer etterutdanning i tre påfølgende kalenderår. De mener derfor at revisors etterutdanningskrav på denne måten er en annen viktig kilde til faglig oppdatering.

Informantene påpeker at de i stor grad innhenter informasjon om kunden innenfor bedriften når det gjelder å holde sin forståelse av kundens forretninger og internkontroll oppdatert, fordi de mener at kunden er den viktigste kilden for å få oppdatert informasjon. De fleste av informantene som jobber innenfor de Big 4 forteller at revisjonsselskapenes bransjeenheter er viktige støtteapparater for å forsyne dem med oppdatert informasjon om bransjemessige endringer. I tillegg indikerer de at både Revisorforeningen gjennom uttalelser og tidsskrifter, Finanstilsynet gjennom etterutdanningskravet, og ulike fora gjennom faglige bloggdiskusjoner, oppfordrer revisorene til å innhente informasjon utenfor bedriften for å holde seg fortløpende oppdatert om de endringene som kan påvirke kundenes forretninger og selve revisjonen.

4.3 BRANSJESPECIALISERING OG RISIKOVURDERING

4.3.1 Påvirkning på revisors system for informasjonsinnhenting

Informantene ble spurt om hvordan et spesialisert profesjonelt skjønn påvirker revisors system for informasjonsinnhenting i søken etter en forståelse av kundens virksomhet og dens omgivelse. Som omtalt innledningsvis i kapittel 1, kaller jeg i denne masteroppgaven et *spesialisert profesjonelt skjønn* det profesjonelle skjønn som bransjespesialiserte revisorer innehar. Jeg bruker det begrepet for å skille det generelle profesjonelle skjønn som revisorene må utøve gjennom hele revisjonsoppdraget når de er ikke-bransjespesialiserte revisorer.

Partner D mener at med bransjespesialisering ville revisors profesjonelle skjønn hatt større evner til å raskere se og sortere hvilken informasjon som er bransjespesifikk og viktig for kunden. Partner B fastslår at dersom revisorene spesialisere seg i en bestemt bransje, blir de mer målrettet. Han sier at jo mer bransjespesialiserte revisorene er, jo lettere vil revisorene vurdere problemstillingene og vil kunne få en revisjon som i mye større grad er målrettet. Direktøren påpeker at når revisorene anvender et spesialisert profesjonelt skjønn, blir revisors evne til informasjonsinnhenting mer endringsfokusert og spisset. Han forklarer videre at på den måten ville ikke revisorene begynne fra bunnen hver gang de starter en ny revisjon for å danne seg en virksomhetsforståelse til enten eksisterende eller nye kunder. Han legger til at kommunikasjonen mellom revisorene og kundene også blir mer effektiv.

Partnere A og D hevder at når en revisor leser om bransjens oppdateringer med et spesialisert profesjonelt skjønn i bakhodet, tenker revisoren alltid på hva som er relevant for sine egne kunder. De anbefaler at når det skjer reguleringsendringer i kundens bransje, bør en revisor umiddelbart ta kontakt med kunden og diskutere hvilke konsekvenser det kan ha for selskapet.

De fleste av informantene gir et inntrykk av at bransjespesialisering, et spesialisert profesjonelt skjønn, og en tilstrekkelig virksomhetsforståelse er avgjørende for å gjøre revisjonen målrettet. Partner B hevder at dersom revisor ikke behersker disse faktorene, må revisor innhente et fryktelig stort omfang av revisjonsbevis for å kunne avgi konkludere. Han sier at konsekvensen er at revisoren innhenter målrettet revisjonsbevis og blir mer sikker for å gjøre revisjonen. Han opplever at:

«Bransjespesialisering er avgjørende for å gjøre revisors profesjonelle skjønn mer målrettet. Samtidig er et spesialisert profesjonelt skjønn avgjørende for å gjøre både revisors virksomhetsforståelse og revisjonen mer målrettet».

Informantenes besvarelser indikerer at bransjespesialisering er svært avgjørende for å få revisors profesjonelle skjønn målrettet mot å oppnå av en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. De er den oppfatning at bransjespesialisering bidrar til at revisors profesjonelle skjønn blir mer målrettet slik at de har større beslutningsevner for å kunne avgjøre hvilken informasjon som er bransjespesifikk og viktig for kunden. Dette sammenfaller med forskningsresultatene til Low (2004). Revisorene antyder i tillegg at bransjespesialisering hjelper til med at systemet for informasjonsinnhenting blir mer endringsfokustert og spisset slik at revisorene lettere vurderer revisjonsmessige problemstillinger. Dette er sammenfallende med forskningsresultatene til Takiah (1996) og Hammersley (2006).

4.3.2 Planleggingsaktiviteter for risikovurderingen

Informantene ble spurt om hvilke planleggingsaktiviteter de gjennomfører ved identifisering av særskilte risikoer. Ex-partneren og partner C påpeker at planleggingsaktiviteter er det viktigste partnerne gjør, fordi dette er utgangspunkt for å gjennomføre risikovurderingshandlinger. De fastslår at hovedarbeidet til partnerne er å ta i stilling til de viktige problemstillingene for kundens forretning. Partner B henviser til ISA 240 som sier at en revisor alltid skal legge til grunn mislighetsrisiko på inntekter som utgangspunkt for vurdering av særskilte risikoer.

Direktøren mener at når en revisor danner seg en forretningsforståelse, vurderer revisoren viktige forretningsrisikoer og om hvorvidt noen av de risikoene medfører særskilte risikoer for revisjonen. Partner D forteller at ved risikovurderingen tar en revisor i betraktning oppnådd informasjon fra informasjonsinnhentingfasen for å gjøre en spesialisert skjønnsvurdering av om hvorvidt de forhåndsdefinerte risikoene er godt ivaretatt, eller om de representerer en særskilt risiko. Direktøren og partner A, som jobber i samme revisjonsselskap, forklarer at etter at revisor har gjort det innledende møtet med kunden og lest styrereferatene, starter revisor revisjonen ved å samle revisjonsteamet for å diskutere hovedproblemstillingene for kundens forretning og hva som er hovedrisikoene for revisjonen. Ex-partneren sier at revisoren må ha tre formelle møter med teamet gjennom året; et oppstartmøte, et underveismøte og et avslutningsmøte. Han indikerer at på disse møtene diskuteres forskjellige problemstillinger om kunden og de særskilte risikoene fastsettes. Han fastslår at revisoren alltid må forholde seg til de forhåndsdefinerte risikoene som relateres til en spesifikk kunde slik at revisjonsprosessene blir mer målrettet.

Videre tar direktøren opp de vanligste problemstillingene som partnerne diskuterer med revisjonsteamet. Blant de problemstillingene han mener revisor må ta i betraktning er følgende:

- *Rentenivået.* Direktøren sier at dette er både en forretningsrisiko og en revisjonsrisiko, da kunden kan bli presset på soliditet og det kan oppstå en utfordring rundt fortsatt drift.
- *Markedskonjunkturer.* Direktøren forklarer at dette kan legge press på kundens ledelse, slik at de overstyrer internkontroller som gjør at mislighetstilbøyeligheten blir større.
- *Analytiske handlinger.* Han forteller at dersom det finnes ulogiske endringer i selskapets regnskapstall og trender sammenlignet med selskapets og bransjens tidligere prestasjoner, vil dette alltid skape en særskilt risiko.

Partner B påpeker at en revisor må ta hensyn til utviklingen av gamle og nye vesentlige kontrakter. Han opplever at dersom det finnes vesentlige estimater i regnskapet, samt stor kompleksitet og mye skjønn involvert i transaksjoner, vil dette fort kunne bli en særskilt risiko.

Ifølge informantene hjelper disse betraktningene revisoren med å identifisere hovedrisikoer, i tillegg til kartlegging av det særskilte fokusområdet i revisjonen. Ex-partneren forklarer at revisoren deretter vurderer hvordan disse risikoene skal angripes i forhold til forutsetningen om fortsatt drift, nedskrivingsproblematikken, avsetning for kundefordring, og lignende, men at det

varierer fra bransje til bransje. Avslutningsvis, sier direktøren og partner A at når en revisor har en tilstrekkelig virksomhetsforståelse, forstår revisor fort de risikoene som er spesielt viktig for kundens virksomheter.

Finanstilsynet fant svakheter knyttet til revisors risikovurdering under Tematilsyn 2012. Disse svakhetene er knyttet til manglende identifikasjon, beskrivelse og vurdering av risiko som kan medføre vesentlig feilinformasjon på både regnskap- og påstandsnivå, jf. ISA 315 pkt. 25 - 26. Men til tross for at spørsmålet handlet om de risikovurderingshandlingene revisorene planlegger for å identifisere særskilte risikoer, jf. ISA 315 pkt. 27-29, ga revisorene først en generell beskrivelse av det de gjør for å identifisere og vurdere risikoene for vesentlig feilinformasjon, jf. ISA 315 pkt. 26. I tillegg uttrykte revisorene at de anvender ISA 240 om vurdering av misligheter som krever at mislighetsrisiko skal legges til grunn for vurdering av særskilte risikoer. Til slutt nevnte informantene noen generelle eksempler på hvilke vurderinger de foretar for å fastslå hvilke risikoer som er særskilte risikoer, jf. ISA 315 pkt. 28.

4.3.3 Fastleggelse av særskilte risikoer

Det ble stilt spørsmål til informantene om hvordan et spesialisert profesjonelt skjønn påvirker revisors fastleggelse av særskilte risikoer. Det fleste av informantene fastslår først og fremst at risikovurderingen og fastleggelsen av særskilte risikoer baseres på et profesjonelt skjønn. Partner B fastslår at dersom en revisor har et spesialisert profesjonelt skjønn ved å forstå bransjen godt, samt ha erfaring med og forståelse av kunden, blir revisoren mer målrettet og i bedre stand til å vurdere og fastslå relevante risikoer for kunden. Han forteller at:

«Jo mer bransjespesialisert revisor er, jo mer erfaring og bransjeforståelse har han. Og jo mer kunnskap og forståelse revisor har om kunden, jo mer virksomhetsforståelse har revisor».

I tillegg påpeker partner A at risikovurderingen og fastleggelsen av særskilte risikoer noen ganger kan være vanskelig, fordi det er stor usikkerhet i en del bransjer. Partnere A og C hevder at en revisor kan revidere og lage så mange revisjonsmetodikker revisor vil, men dersom revisoren tar feil i virksomhetsforståelsen vil revisor aldri avgjøre hvor god risikovurderingen er. Og følgelig blir fastleggelse av særskilte risikoer også til slutt feil.

Informantene sier at diskusjoner og analyser i revisjonsteamet kjernen for å forstå de risikoene som påvirker revisjonen. De mener at på den måten kan en revisor spisse revisjonshandlingene mer slik at fastleggelsen av særskilte risikoer blir mer målrettet og effektiv. Likevel varsler

partner B at en revisor ikke bør være forutinntatt og tro at de er allvitende eksperter i en bransje, fordi dette kan bli en risiko for revisjonen. Han forklarer at to foretak kan se like ut, og at regnskapet også kan virke likt, men samtidig kan de være helt forskjellige. Han mener at på denne måten står revisoren overfor to forskjellige revisjoner, og presiserer at:

«Mens den daglige lederen i selskap A sier, du kjære revisor hjelp meg til å gjøre alt riktig fordi jeg vil sove godt om natten, sier daglig leder i selskap B, du kjære revisor hjelp meg til å betale minst mulig skatt»

Informantene mener at alle revisorene må ha en tilstrekkelig virksomhetsforståelse og en god kommunikasjon med kunden, for å kunne identifisere og avgjøre hvilke risikoer som er særskilte risikoer for kundene. De presiserer også at risikovurderingen og fastleggelsen av særskilte risikoer baseres på et profesjonelt skjønn, men på grunn av usikkerhet i en del bransjer kan denne vurderingen vanskeliggjøres. Dette er i samsvar med forskningsresultatene til Taylor (2000). I tillegg understreker de at revisorene ikke bør være forutinntatt og tro at de er spesialiserte, fordi de kan havne i vurderingsskjevheter, eksempelvis tendensen til overdreven selvsikkerhet, noe som kan føre til at vurderingen av særskilte risikoer tar en feil retning.

4.3.4 Anvendelse av huskelister

Informantene ble spurt om hvordan et spesialisert profesjonelt skjønn som anvender en huskeliste-metode, kan villedre revisors fastleggelse av særskilte risikoer. De fleste av informantene forklarer først og fremst at ettersom revisoren alltid jobber i team, gjennomgår revisjonsteamet alltid mekaniske huskelister for å diskutere viktige problemstillinger som kan påvirke kundens finansielle rapportering og revisjonen.

Partnere B og C indikerer at huskelistene hjelper revisoren til å ha en agenda hvor det listes opp hvilke problemstillinger revisor skal ta opp i samtalene med ledelsen. De påpeker at revisoren bruker huskelister for å få det meste av informasjon fra kunden om hva som har skjedd nylig i selskapet i forhold til høye risikoer for misligheter, vesentlige kontrakter, estimer, og lignende. Ifølge partnere A og B kan det være farlig dersom revisoren slavisk følger huskelistene, fordi dette kan begrense hans oppnåelse av en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. Direktøren påpeker at til tross for at revisjonsstandardene sier at inntektene og ledelsens overstyring av kontroller er særskilte risikoer, må revisoren være forsiktig med å fastslå generiske særskilte risikoer. Han begrunner dette med at kundene og deres risikoer vanligvis er forskjellige i art og omfang.

Partner D hevder at revisoren må unngå å være for mekanisk i sin revisjonstilnærming og anbefaler å bedre anvende sin virksomhetsforståelse for ikke å gå glipp av viktige risikoer, slik at fastleggelsen av særskilte risikoer ikke blir villedet. Han påpeker videre at det er enda viktigere å anvende både et spesialisert profesjonelt skjønn og skepsis som supplement til huskelistene.

Ifølge partner A er det dette som virkelig skiller de gode revisorene fra de dårlige. Han anbefaler at alle revisorene bør være opptatt av å oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse slik at risikokartleggingen blir mer målrettet. Partnerne B og C mener at på den måten kan revisorene vurdere om internkontroll, juridiske, forretnings- og regnskapsmessige endringer kan forårsake særskilte risikoer for revisjonen. Partner D fastslår videre at det er viktig for revisorene å ha dynamikk og engasjement for å skape en god og tett dialog med kunden. Partner C legger til at det er slik at revisorene kan utfordre ledelsen til å komme opp med problemstillinger, fordi det jo er ledelsen som avlegger, og bedre forstår, utformingen av kundens finansielle rapportering.

Avslutningsvis, presiserer partner C at det kan være en risiko å tro at en revisor vet mer enn det de faktisk vet, fordi revisor til slutt kan gjøre en feil risikovurdering. Han mener derfor at det ikke er tilfeldig at rotasjonsregelen, som begrenser revisorene til å revidere et selskap for mer enn syv år, kom. Han forklarer at grunnen til dette er at dersom en partner er ansvarlig revisor i et selskap i syv år, så vet revisor mye om det selskapet og bransjen, og det kan fort skje at revisor overser viktige risikoer. Partner C hevder at ting endrer seg underveis uten at revisor klarer å fange disse opp og derfor har revisorene et krav om forutsigbare revisjonshandlinger.

Informantene indikerer at når revisorene følger huskelistene slavisk og er for mekaniske i sine revisjonstilnærminger, begrenser revisorene sin kapasitet til både å utøve et godt profesjonelt skjønn og skepsis og å oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. Konsekvensen av dette er at fastleggelse av særskilte risikoer blir villedet, noe som fører revisjonen i en feil retning. Dette er sammenfallende med forskningsresultater til Khan (2012). Revisorene anbefaler derfor å bruke huskelistene som et supplement til revisors profesjonelle skjønn og skepsis for å kunne oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse slik at risikokartleggingen og -vurderingen blir mer målrettet. I tillegg foreslår de at revisor må ha mer dynamikk og engasjement i samtalene med kundens ledelse for å ta opp de viktigste risikoproblemstillingene.

4.4 UTFORDRINGER OG FORSLAG

4.4.1 Vanlige utfordringer ved oppnåelse av virksomhetsforståelse

Informantene fikk spørsmål om hvilke utfordringer de vanligvis opplever i søken etter en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. Ex-partneren, direktøren og partner D indikerer at en vanlig utfordring som revisorene opplever er *graden av revisjonsselskapets bransjespesialisering og kunnskapsdeling*. De fastslår at dersom revisjonsselskapet har en mindre bransjeenhet eller faggruppe som internt støtteapparat, vil revisorene ha store problemer med både dokumentering av kundens virksomhetsforståelse og betjening av større kunder. Videre påpeker de at med et mindre spesialisert og strukturert opplegg, vil en ansvarlig revisor ha større utfordringer med å dele den nødvendige kunnskapen med revisjonsteamet, slik at alle i revisjonsteamet oppnår en felles forståelse for å kunne gjennomføre de riktige risikovurderingene.

Partnere A og D, samt ex-partneren påpeker at en annen stor utfordring revisorene vanligvis opplever er *graden av hvor tilgjengelig og pålitelig kundens informasjon er*. De forteller at i flere av de ikke-børsnoterte selskapene er det manglende ledelses- og kvartalsrapporter som kan gjøre at revisors tillit til kundens informasjon blir svekket. Ex-partneren hevder at dette vil medføre at revisorene blir avhengige av ledelsens egne synspunkter om hva som er viktige risikoer for kunden og dens omgivelser. Partnere A og D sier at dette vil forårsake kommunikasjonsproblemer, samt en begrenset tilgang til de rette personene i selskapet, slik at revisoren ikke får relevant informasjon tidnok for å kunne gjøre en mer objektiv vurdering av kundens virkelige risikoproblemstillinger.

Ex-partneren og partner C hevder at en annen krevende utfordring for revisorene er *graden av teknologiutvikling til kundens forretningsmodeller*. Partner C opplever at når revisorene begynner å bli eldre, kan det stadig bli vanskeligere for dem å følge med og forstå de teknologiutfordringene som kommer når kundens forretningsmodeller er teknologiavhengige. Ex-partneren mener at det er vanskelig for revisorene å vurdere hvordan teknologiendringene vil påvirke kunden og dens omgivelser, og hvilke risikoer det vil medføre i forhold til kundens finansielle rapportering og for hele revisjonen for øvrig.

Ifølge alle informantene er *tidspresset* også en viktig utfordring som revisorene opplever for å oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse og for å holde den forståelsen løpende oppdatert. De mener at revisorene bruker mye tid i forhold til å gå ut og snakke med ledelse og de rette

personene i selskapet, samt å se på kundens forretningsprosesser, prosjekter og bygninger. Partner B påpeker at 30-40% av revisjonsoppdragets tid brukes til innledende planleggingshandlinger for å forstå en ny kunde. Han utdyper videre at den samme tidsprosenten brukes til å gjennomføre innledende risikovurderingshandlinger for å oppnå en virksomhetsforståelse på eksisterende kunder, fordi det er klart at risikoene til kundens regnskap kan endre seg fra år til år.

4.4.2 Forslag for å forbedre virksomhetsforståelsen fremover

Informantene ble spurt om de hadde noen effektive forslag som revisorene burde gjennomføre for å forbedre revisors virksomhetsforståelse fremover. De fleste av informantene klargjør først og fremst at revisorene alltid må gjøre en avveining av oppdragets kostnadseffektivitet. Partner A påpeker at revisorene alltid må forholde seg til et budsjett selv om det kreves mye tid for å oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. Likevel mener han at revisorene alltid må følge ISA standardene, fordi det blir mye dyrere til slutt hvis man har tatt en feil avgjørelse. Partnere A og D legger til at den informasjonen revisoren får med seg vil kunne hjelpe revisor til å bruke en risikobasert tilnærming for å kunne ha nok beslutningsgrunnlag og gjennomføre en mer effektiv risikovurdering, som igjen er viktig for å avgi en riktig revisjonsberetning til slutt.

Et generelt forslag de fleste av informantene oppgir er at revisorene i større grad må bli mer bransjefokusert. Direktøren, partner D og ex-partneren understreker at *bransjespesialisering* blir svært viktig for revisorene fremover. Ex-partneren indikerer at det finnes mye konkurranse i revisjonsmarkedet. Direktøren og partner D er enige med ex-partner og påpeker at kundene derfor krever at det revisjonsselskapet de velger, må være mer opptatt av å ha god kunnskap om bransjen og forretningen fra før for å kunne vinne oppdraget. De mener at kundene ikke forventer at revisorene bruker en stor grad av ressursene sine for å oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse, slik at dette blir en vinn-vinn situasjon for kunden og revisjonsselskapet. Dette sammenfaller med forskningsresultatene til Owhoso et al. (2002) og Kend (2008).

Bransjespesialiseringen gjør at revisorene benytter interne nettverk og henvender seg rundt omkring i selskapenes systemer for å se hva som finnes av relevant informasjon og kunnskap der, påpeker ex-partneren. Direktøren mener at bransjespesialiseringen gir revisorene muligheten til å delta på bransjesamlinger, hvor de kan diskutere bransjeutfordringer og dele erfaringer fra forskjellige kunder innen en bestemt bransje. I tillegg får vanligvis revisorene anledning til delta på opplæring innenfor den bransjen de skal revidere, noe som gir revisorene

ekstra motivasjon til å utvikle seg og jobbe i den bransjen som er inspirerende og interessant for dem. Partner D legger til at som regel kan revisorene også kontakte bransjespesialister for å diskutere terminologi og for å forstå de mest relevante bransjeutfordringene og -problemstillingene.

Et annet viktig forslag informantene oppgir er at det må finnes en *god kommunikasjon og tillit* mellom revisorene og kundene. Partnere A, B og D mener at kundene er kilden til mest informasjon og derfor må revisorene i større grad være tilstede hos kundene for å ha gode samtaler og dermed forbedre virksomhetsforståelsen. I tillegg påpeker partner A at tilliten til revisorene er helt avgjørende, fordi det ikke skal så mange negative saker til, før tilliten til revisjonsselskapet svikter. Derfor anbefaler partner C å bruke mer tid det som kan være vanskelig, for eksempel inntektsføringsprinsipper, verdsettelse, estimater, transaksjoner med nærstående parter, skatt- og momsreguleringer. Partner D sier at løpende dialog med kunden er viktig og legger til at:

«Jo tettere en revisor kan leve med en kunde gjennom året, jo lettere blir anvendelsen av nødvendige tilpasninger i revisjonstilnærmingen. Dermed kan revisoren gjøre de rette tingene underveis, fordi han er fysisk tilstede og blir bedre rustet til å gjøre en god jobb som revisor».

Avslutningsvis, anbefaler noen av informantene at i tillegg til de pliktige innledende revisjonshandlingene, bør revisorene aktivt bruke flere *teknologiske innovasjoner* innenfor revisjon. Partnere B og C nevner at IT-verktøy som for eksempel søkemotorer som Google og Retriever, bør benyttes mer av, for å effektivt systematisere kartleggingen av kundene sine. Partnerne forklarer at disse søkemotorene innhenter informasjon om kundene fra lokale og internasjonale skriftlige media, så hver gang kundene er omtalt i positive eller negative sammenhenger i media, får revisorene detaljerte rapporter og kopier av de linkene dagen etter. Partnerne forklarer at slik får revisorene fortløpende konkret informasjon om kundene for å få mer kunnskap og forståelse om bransjeendringer som kan medføre risikoer på kundens finansielle rapportering og for hele revisjonen for øvrig.

5. KONKLUSJONER

I denne masteroppgaven har jeg undersøkt hvordan bransjespesialiserte norske revisorer i praksis oppnår en tilstrekkelig virksomhetsforståelse, samt hvilke oppfatninger de har om bransjespesialisering som bidrag til å gjøre oppnåelsen av en tilstrekkelig virksomhetsforståelse og risikovurdering mer målrettet. Fra Tematilsyn 2012 fremkommer det at mangler ved revisors virksomhetsforståelse har resultert i mangelfull risikovurdering, og dermed sviktende grunnlag for fastsettelse av etterfølgende handlinger (Finanstilsynet, 2013).

Jeg fant at informantene stor sett oppfyller de teoretiske kravene og veiledningen til ISA 315 når det gjelder å danne seg en bransjeforståelse av kundene. De legger vekt på at revisors bransjeerfaring, lengre kundeforholdsperioder, og tett kommunikasjon med både kunden og revisjonsselskapets støtteapparater, fører til at revisorene blir mer målrettet til å definere innledende risikovurderingshandlinger. Når det gjelder forretningsforståelsen fant jeg at de er mer detaljerte i sine beskrivelser angående kundens forretningsgrunnlag, slik at de generelt oppfyller kravene for å danne seg en forståelse av kundens forretning i samsvar med ISA 315. Den eneste mangelen jeg fant var at revisorene ikke nevnte hva de gjør for å utføre den påkrevde målingen og gjennomgåelsen av foretakets økonomiske resultater, jf. pkt. 11 (e).

I tillegg fant jeg at til tross for at ISA 315 inneholder omfattende krav og veiledninger, besvarte de svært generelt hva de gjør for å oppfylle kravene for å forstå kundens internkontroll. Dette kan skyldes at de fleste av informantene jobber for de Big 4 og at de gjerne reviderer store foretak som har avdelinger for internrevisjon, slik at de derfra får oversiktlig kunnskap om selskapenes kartlegging og dokumentering av vesentlige prosesser, kontroller og risikoer. Dette kan være grunnen til at Finanstilsynet fant flere svakheter på dette området. Jeg opplever at dette er den mest krevende prosessen for å kunne oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse.

Det har kommet frem at det brukes i gjennomsnitt 30-40% av oppdragets tid til innledende planleggingshandlinger for å oppnå en virksomhetsforståelse av nye kunder. Den samme tidsprosenten brukes til å utføre risikovurderingshandlinger for å oppnå og oppdatere virksomhetsforståelsen av eksisterende kunder. Oppdatert informasjon om kundens forretning og internkontroll er stor sett innhentet internt fra bedriften, og oppdatert informasjon om kundens bransjemessige endringer får revisorene fra revisjonsselskapenes støtteapparater. I tillegg får de oppdatert informasjon om endringer som kan påvirke kundens forretninger og selve revisjonen fra nettsidene til Revisorforeningen, Finanstilsynet, og ulike faglige fora.

Jeg fant at kunden er den viktigste kilden for informasjon ved revisors opparbeidelse av bransjeforståelsen, og dette burde ikke være overraskende da vi i Norge bor i et samfunn hvor vi stoler på hverandre. Dette kunne umiddelbart synes å være problematisk og i strid med revisors krav til revisors profesjonelle skepsis ettersom revisor innhenter informasjon direkte fra kunden for å oppnå denne forståelsen. Likevel tyder det på at problemet avhjelpes når revisorene er bransjespesialiserte, fordi de stort sett innhenter informasjon fra ulike eksterne kilder og kunder for å opparbeide seg både en tilstrekkelig bransje- og virksomhetsforståelse.

I tillegg fant jeg at en vanlig utfordring revisorene står overfor er graden av revisjonsselskapenes bransjespesialisering og kunnskapsdeling for å kunne støtte revisorenes revisjonsarbeid. Andre utfordringer de opplever er eksempelvis graden av tilgjengelighet og pålitelighet hva gjelder kundens informasjon, graden av teknologiutvikling med tanke på kundens forretningsmodeller, og tidspress. Sistnevnte er svært viktig da revisorene alltid må gjøre en avveining av oppdragets kostnadseffektivitet.

Jeg konkluderer med at revisorene i denne undersøkelsen teoretisk sett utøver tilfredsstillende risikovurderingshandlinger i samsvar med ISA 315, for å oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse som sørger for at både risikovurderingen og revisjonskvaliteten blir mer målrettet. Likevel hadde det vært interessant å ha hatt samme vurderingsgrunnlag som Finanstilsynet hadde ved gjennomføring av tilsynssakene for å kunne komme med mer motsigende eller sammenfallende observasjoner om Tematilsyn 2012.

Når det gjelder risikovurdering fant Finanstilsynet svakheter knyttet til manglende identifikasjon, beskrivelse og vurdering av risiko som kan medføre vesentlig feilinformasjon på både regnskap- og påstandsnivå. Jeg fant at revisorene generelt beskriver det de gjør for å identifisere og vurdere risikoene for vesentlig feilinformasjon i samsvar med ISA 315. Deretter henviser de til ISA 240 for å legge mislighetsrisiko til grunn med hensyn til å vurdere særskilte risikoer. I tillegg presiserer de at risikovurderingen og fastleggelsen av særskilte risikoer baseres på et profesjonelt skjønn. Derfor anbefaler de å ikke følge huskelistene slavisk og ikke være for mekaniske i sine revisjonstilnærminger, fordi dette begrenser kapasiteten til å utøve et godt profesjonelt skjønn og skepsis for å kunne oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. I tillegg understreker de at revisorene ikke bør være forutinntatt og tro at de er for spesialiserte, fordi det kan føre til vurderingsskjevheter og føre risikovurderingen i en feil retning.

Jeg oppdaget at revisorene gir et inntrykk av at både bransjespesialisering, et spesialisert profesjonelt skjønn og skepsis, samt en tilstrekkelig virksomhetsforståelse er svært avgjørende for å gjøre både risikovurderingen og revisjonskvaliteten mer målrettet. I tillegg tyder det på at bransjespesialisering bidrar til at revisors system for informasjonsinnhenting blir mer endringsfokuseret og spisset, slik at revisorene har større beslutningsgrunnlag for å avgjøre hvilken informasjon som er bransjespesifikk og viktig ved gjennomføring av risikovurderingen. Derfor konkluderer jeg med at informantenes oppfatninger om bransjespesialisering først og fremst sikter mot å anerkjenne at bransjespesialiseringen er svært avgjørende for at revisors profesjonelle skjønn og skepsis blir mer målrettet ved oppnåelsen av en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. Jeg vil avslutningsvis understreke at resultatene fra denne undersøkelsen ikke gir et statistisk representativt grunnlag for å konkludere med at revisors bransjespesialisering gjør revisors virksomhetsforståelse mer målrettet.

5.1 FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING

Under undersøkelse kom informantene med flere viktige forslag for å forbedre virksomhetsforståelsen fremover. De nevnte at revisor i større grad må bli mer bransjefokusert i tillegg til å ha mer dynamikk og engasjement i samtalene med kundens ledelse. Videre foreslår revisorene å bruke huskelistene kun som supplement til et profesjonelt skjønn og skepsis, øke kommunikasjonen og tilliten mellom revisor og kunden, og aktivt bruke flere teknologiske innovasjoner innenfor revisjon.

Videre forskning på disse forslagene ville være en interessant fortsettelse på dette arbeidet, for å kunne hjelpe norske revisorer i å være mer oppmerksomme på utøvelsen av revisors profesjonelle skjønn og skepsis, samt å øke kvaliteten på revisors risikovurdering og revisjonen. Som nevnt ovenfor i dette kapitlet, er tilegnelse av en forståelse av kundens internkontroll den mest krevende prosessen revisor står overfor for å oppnå en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. Derfor ville det være akademisk spennende og lærerikt å utvide denne undersøkelsen med en studie som retter seg kun mot de risikovurderingshandlingene som bransjespesialiserte norske revisorer planlegger og gjennomfører for å danne seg en forståelse av kundens internkontroller.

6. LITTERATURLISTE

- Almutairi, A., Dunn, K., & Skantz, T. (2009). Auditor tenure, auditor specialization, and information asymmetry. *Managerial Auditing Journal*, 24(7), 600-623. doi:10.1108/02686900910975341
- Asklund, A. (2013). Revisjon av inntekter og revisors virksomhetsforståelse. Retrieved from <http://www.revregn.no/i/2013/4/rr04-13-2507>
- Bryhn, K. (2016). Revisors risikovurdering som grunnlag for utførelse av lovpålagt revisjon : med fokus på praktiserende revisorers forståelse av de sentrale risikobegrepene. In: Universitetet i Agder ; University of Agder.
- COSO. (2013). *Internkontroll - et integrert rammeverk*, 16. Retrieved from Norges Interne Revisorers Forening website: <http://iia.no/produkt/internkontroll-et-integrert-rammeverk-sammendraget/>
- Dalland, O. (2007). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Eilifsen, A., Messier, W. F., Glover, S. M., & Prawitt, D. F. (2014). *Auditing & Assurance Services* (3rd ed. ed.). London: McGraw-Hill.
- Finanstilsynet. (2009). Om Finanstilsynet. Retrieved from <http://www.finanstilsynet.no/no/Venstremeny/Om-Finanstilsynet/>
- Finanstilsynet. (2013). *Tematilsyn 2012, Inntektsrevisjon og virksomhetsforståelse*. Retrieved from Oslo: http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Aktuelt/2013/1_kvartal/Inntektsrevisjon-og-virksomhetsforstaelse/
- Gjems-Onstad, O. (2014). *Skattelovsamlingen 2013-14* (24 ed.). Oslo: Gyldendal Juridisk.
- Granberg, L., Höglund, L., Broberg, P., & Nilsson, G. (2011). The auditors' way to acquire knowledge about a company's environment. In.
- Habib, A., & Bhuiyan, B. (2011). Audit firm industry specialization and the audit report lag. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 20(1), 32-44. doi:10.1016/j.intaccaudtax.2010.12.004
- Hammersley, J. (2006). Pattern Identification and Industry-Specialist Auditors. *The Accounting Review*, 81(2), 309-336.
- Johannessen, A., Christoffersen, L., & Tufte, P. A. (2011). *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag*. Oslo: Abstrakt forl.
- Kend, M. (2008). Client industry audit expertise: towards a better understanding. *Pacific Accounting Review*, 20(1), 49-62. doi:10.1108/01140580810872843

-
- Khan, M. S., Ullah, I., & Brunsson, K. (2012). An assessment model for external auditor's reliance on internal auditor's work in the light of structure and professional judgment practices: A case of Swedish Auditing firms. In.
- Low, K.-Y. (2004). The Effects of Industry Specialization on Audit Risk Assessments and Audit-Planning Decisions. *The Accounting Review*, 79(1), 201-219.
- Mehmetoglu, M. (2004). *Kvalitativ metode for merkantile fag*. Bergen: Fagbokforl.
- Neal, T. L., & Riley, R. R., Jr. (2004). Auditor industry specialist research design. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 23(2), 169. doi:10.2308/aud.2004.23.2.169
- Owhoso, V. E., Messier, J. W. F., & Lynch, J. J. G. (2002). Error Detection by Industry-Specialized Teams during Sequential Audit Review. *Journal of Accounting Research*, 40(3), 883-900. doi:10.1111/1475-679X.00075
- Rafen, N. (2014). Revisjonskvalitet - forutsetning for relevans og tillit. 5. Retrieved from <http://www.revregn.no/i/2014/5/rr05-2014-5>
- Raznilla, S., Chevalier, R., Hermann, G., Glover, S., & Prawitt, D. (2010). "Elevating professional judgment in auditing: The KPMG professional judgment framework". In. New York: KPMG LLP.
- Saunders, M. N. K., Lewis, P., & Thornhill, A. (2009). *Research methods for business students*. Essex: Pearson Education.
- Takiah, M., & Errol, R. (1996). Industry type: a factor in materiality judgements and risk assessments. *Managerial Auditing Journal*, 11(3), 4-10. doi:10.1108/02686909610115196
- Taylor, M. H. (2000). The Effects of Industry Specialization on Auditors' Inherent Risk Assessments and Confidence Judgements*. *Contemporary Accounting Research*, 17(4), 693-712. doi:10.1506/3LDH-AV52-0F4W-H4BB
- Tjora, A. H. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (2. utg. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.

7. VEDLEGG

A. Intervjuguide

Intervjuer: Masterstudent ved Norges Handelshøyskole, Luis Vera Q.

Metode: Individuelle, semistrukturerte intervjuer.

Varighet og anonymitet: 40-45 min., maks. 1 time. Informanters svarer vil forbli anonyme.

Form: Intervjueren møter respondenten på avtalt sted. Det vil tas lydopptak av intervjuet.

Spørsmålene blir delt i fire deler. Vi starter med rammesettingen hvor det holdes en uformell samtale og informeres om masteroppgavens formål og problemstillinger. Videre blir det spurt om respondentens erfaringer og kjennskap til problemstillingene. Vi fortsetter med å stille utredningens nøkkelspørsmål. Avslutningsvis oppsummeres og stilles avklaringspørsmål.

Masterutredningens tema:

Revisors virksomhetsforståelse

Med fokus på revisors oppfatninger om bransjespesialisering

Problemstillinger:

1. *Hvordan tilegner norske revisorer seg en tilstrekkelig virksomhetsforståelse i praksis?*
2. *Hvilke oppfatninger har norske revisorer om hvordan bransjespesialisering bidrar til å gjøre revisors virksomhetsforståelse og risikovurdering mer målrettet?*

Intervjuets sammendrag:

For masterutredningens formål vil jeg gjennomføre intervjuer med bransjespesialiserte norske revisorer for å forstå hvilke risikovurderingshandlinger revisorer anvender i praksis for å tilegne seg en virksomhetsforståelse. Revisjonsstandarden ISA 315⁸ i pkt. A1, definerer revisors forståelse av enheten som «en forståelse av enheten og dens omgivelse, herunder enhetens interne kontroll». Revisors forståelse av enheten blir heretter for intervjuets formål kalt for «revisors virksomhetsforståelse» og definert som den sammensatte forståelsen som revisorer tilegner seg av både foretaket og dets omgivelse, herunder foretakets interne kontroll.

⁸ Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser

Med denne virksomhetsforståelsen danner revisorer seg grunnlaget for å identifisere og anslå risikoer for vesentlig feilinformasjon på regnskaps- og påstandsnivå. Derfor er den første problemstillingen rettet mot å forstå hvordan norske revisorer tilegne seg en tilstrekkelig virksomhetsforståelse i praksis. Den andre problemstillingen handler om å forstå hvilke oppfatninger har norske revisorer om hvordan bransjespesialisering bidrar til å gjøre revisors virksomhetsforståelse og risikovurdering mer målrettet.

Utøvelsen av et spesialisert profesjonelt skjønn vurderes her, for å anslå tilfeldighetsgraden i revisors system for informasjonsinnhenting for å nå av en tilstrekkelig virksomhetsforståelse. Spesialisert profesjonelt skjønn defineres som den skjønnsutøvelsen som praktiserende revisorer, eksperter innen bestemte bransjer, anvender for å fullføre sitt revisjonsarbeid. Det betyr den dypere spisskompetansen som revisoren har oppnådd gjennom en rekke års erfaring.

Avslutningsvis, vil jeg få en oversikt over hvilke utfordringer revisorene står overfor for å tilegne seg en tilstrekkelig virksomhetsforståelse, og hvilke forslag revisorene har for å forbedre revisors virksomhetsforståelse fremover. Informantene vil få en oppsummering av intervjuet før masterutredningen blir innlevert.

Intervjuets spørsmål

Rammesetting:

1. Hva er din posisjon i revisjonsselskapet og hvor mange år har du hatt den?
2. Hvilken utdannelsesbakgrunn har du og hvor mange års erfaring har du innen revisjon?

Revisors praktiske anvendelse av revisjonshandlinger for å oppnå virksomhetsforståelse:

3. Hvilke forberedende handlinger anvender du for å opparbeide deg nødvendig kunnskap om *kundens bransje*?
4. Hva slags preliminaire handlinger utøver du for å tilegne deg en tilstrekkelig forståelse av *kundens forretning*?
5. Hva gjør du for å oppnå kunnskap om *kundens internkontroll*, som er relevante for både *finansiell rapporteringen* og *revisjonen*?
6. Hvilke aktiviteter gjør du for å holde deg *oppdatert om eventuelle endringer* som kan påvirke kundens og dens omgivelse?

Anvendelse av et spesialisert profesjonelt skjønn ved planlegging og risikovurdering.

7. Hvordan påvirker et spesialisert profesjonelt skjønn *revisors system for informasjonsinnhenting*?
8. Hvilke typer risikovurderingshandlinger planlegger du ved *identifisering av særskilte risikoer*?
9. Hvordan påvirker et spesialisert profesjonelt skjønn *revisors fastleggelse av særskilte risikoer*?
10. Hvordan kan et spesialisert profesjonelt skjønn som anvender en «**huskeliste-metode**», *villed*e revisors fastleggelse av særskilte risiko?

Revisors utfordringer og forslag for å forbedre virksomhetsforståelsen fremover.

11. Hva slags *utfordringer* opplever du vanligvis når du vil opparbeide deg en tilstrekkelig virksomhetsforståelse?
12. Har du noen effektive *forslag* som burde gjennomføres for å forbedre revisors virksomhetsforståelse fremover?

Tusen takk for intervjuet! ☺